

PAPER DETAILS

TITLE: Gençlere Örnek Bir Kur'ân Kahramanı: Kur'ân'da İsmi Geçen Tek Sahabî Hz. Zeyd (V: H:8/M:629)

AUTHORS: Ali AKPINAR

PAGES: 97-116

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1124069>

Gençlere Örnek Bir Kur'ân Kahramanı: Kur'ân'da İsmi Geçen Tek Sahabî Hz. Zeyd (V: H:8/M:629)*

Ali AKPINAR**

Öz

Hikmetli kitabın anlatımlarında sayısız mesaj yüklü incelikler vardır. Kur'ân, mesajının evrensel olması, okuyan herkesin kendisini anlatılan kıssaların içerisinde bulması gibi hikmetlere mebnî olarak yer ve şahıs isimlerini çok fazla zikretmez. Ancak bazen de çok özel sebep ve hikmetler için bazı isimlere yer verir. Sözelimi Kur'ân'da Hz. Meryem'den başka kadın ismi açıkça geçmez. Kur'ân'da ilk muhataplarla ilgili pek çok ayet vardır, ancak onlardan Hz. Peygamber'in ismi dışında yalnızca Hz. Zeyd'in ismi açıkça geçer. Kur'ân'ın indiği dönem müşriklerden de yalnızca Ebû Leheb künyesi açıkça geçer.

Bu yazıda Kur'ân'ın açıkça andığı isimlerden biri olan Hz. Zeyd'in kısa özgeçmişi, isminin anılma sebep ve hikmeti üzerinde durulacak, Hz. Zeyd ile ilgili ayetlere temas edilecek, bu ayetlerden özellikle isminin açıkça geçtiği ayetin tahlili yapılacaktır. Bu şekilde bir Kur'ân kahramanının şahsiyeti, özelde günümüz gençlerine, genelde tüm insanlığa mesaj verici yönüyle ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Hz. Zeyd b. Hârise, İsim, Sahabi, Hikmet.

A Hero of The Qur'an For Youth: Zayd (D.8 Ah/629 Ce) The Only Companion Whose Name Is Mentioned In The Qur'an

Abstract

There are countless subtleties includes some significant purposes in the narrations of the Wise Book. As its message is universal and everyone who reads it finds himself in its stories told, The Qur'an does not mention place and person names too much. However, sometimes it gives place to some names for very specific reasons and wisdom. For instance, any woman's name other than Meryem is not mentioned clearly in the Qur'an. There are many verses about the first addressees in the Qur'an, but except the name of the Prophet, only Zayd's name is clearly mentioned. Among the polytheists of the period when the Qur'an was revealed, only Abû Lahab's cognomen is clearly mentioned.

* Makale Gönderim Tarihi: 27.05.2020 Makale Kabul Tarihi: 25.12.2020

** Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı

Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Divinity Ahmet Keleşoğlu, Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir lakpinar1@gmail.com ORCID: 0000-0001-5188-3884

In this article, the short biography of Zayd, one of the names clearly mentioned in the Qur'an, and the reason and wisdom of his name will be discussed, the verses about Zayd will be touched, among these verses, especially the verse whose name is clearly mentioned will be analyzed. In this way, the personality of the hero of the Qur'an will be revealed in a guiding aspect to today's youth in particular and to all humanity in general.

Keywords: Qur'an, Zayd b. Hârise, Name, Companion, Wisdom.

Özet

Kur'ân-ı Kerîm, kendisini hikmetli Kur'ân diye tanımlar: Yâsîn, hikmetli Kur'ân'a andolsun! (Yâsîn 1/2) Zira o, her söylediğinde ve her eylediğinde sayısız hikmet olan Yüce Allah'ın kelimidir. Kitap'ın indirilmesi, Azîz ve Hakîm olan Allah katındandır. (Zümer 39/1, Ğâfir 40/2, Câsiye 45/2, Ahkâf 46/2) Kur'ân okuyucusuna düşen, onun hikmetlerini araştırmak ve gücü nispetinde onları ortaya koymaktır. Zira Kur'ân'ın hikmetleri anlaşıldıkça onun eşsizliği daha iyi anlaşılacak, ona iman güçlenecek ve o güçlü iman muhataplarını, İlahî mesajın gereklerini yerine getirmeye götürecektir. Bunun gerçekleşmesi ise derinlikli okumakla mümkün olacaktır.

Kur'ân, inişinden önce yaşanmış kıssaları ve indiği dönemde yaşananları muhataplarına sunarken onları, detaya inmeden ibret verici yönleriyle anlatır. Zira o, mesajının ayrıntılar içerisinde kaybolmasını istemez. Zaten o, anlattığı olayları kronolojik bir sırayla ve baştan sona anlatmaz, aksine mesaj verici yönleriyle kesitler halinde anlatır. Sözelimi Kur'ân'da en fazla anlatılan Musâ kıssasında, Hz. Musa'nın doğumundan ölümüne bir hayat hikâyesi anlatılmaz. Ve onun kıssası, farklı surelerde kesitler halinde sunulur. Kıssaların en güzeli diye nitelenen Hz. Yusuf kıssası da benzerdir. Sözelimi o kıssada Hz. Yusuf'un aile hayatı, peygamber olduktan sonraki tevhid mücadelesi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaz. Yine aynı sebeple Kur'ân anlatımlarında, çok fazla mekân ve şahıs isimlerine yer vermez. Ancak zaman zaman Kur'ân, anlattıklarının gerçek hayatta yaşandığına kanıt olsun diye yer ve şahıs isimlerini zikreder. Bu anlatım metodu, anlatılanların zihinlerde somutlaşmasını da sağlar. Pek çok peygamber ismi yanında Kur'ân'da ismi geçen tek kadın olan Hz. Meryem ismi ve Kur'ân'ın indiği dönem insanlarından adı anılan tek sahâbî olan Hz. Zeyd ismi de bu meyanda oldukça dikkat çekicidir. Hz. Meryem, Kur'ân'da ismi geçen tek kadındır, Hz. Zeyd de Kur'ân'da ismi geçen tek sahabîdir. Her iki sunumda da pek çok hikmet vardır.

Tefsirlerimiz, Hz. Meryem'in isminin Kur'ân'da defalarca geçiş hikmetiyle ilgili bilgilere geniş yer verdikleri halde, Hz. Zeyd'in isminin geçiş hikmetleri üzerinde pek fazla durmazlar. Belki de bunda Hz. Meryem isminin kadın olarak otuz dört kere geçmesine karşılık; Hz. Zeyd'in isminin bir kere geçişinin etkisi olmuştur. Ne var ki Kur'ân'da bir kere de geçse her kelime, her konu üzerinde durulmaya ve araştırılmaya değerdir. Kaldı ki ismi açıkça geçmese de Hz. Zeyd ile

ilgili olarak inmiş başka ayetler de mevcuttur. Başka sahâbîler hakkında inmiş ayetler vardır. Ancak Hz. Zeyd'in isminin açıkça zikredilmesi, onu diğerlerinden farklı kılmaktadır.

Biz bu yazımızda, Hz. Zeyd'in isminin açıkça anılış hikmetleri üzerinde durarak bu güzel insanın çocukluk, gençlik ve olgunluk çağlarındaki güzelliğiyle genç-yaşlı, kadın-erkek tüm herkese ışık tutan örnekliğini ortaya koymaya çalışacağız. Bunun için de önce Kur'ân'da ismi geçen tek kadın Hz. Meryem'in ayetlerde anılış hikmetlerini özetledikten sonra buradan hareketle Hz. Zeyd'in isminin anılışındaki hikmetleri açıklamaya çalışacağız.

Elbette Kur'ân'da ele alınan her konu önemlidir, Kur'ân'ın andığı her isim de üzerinde durulmaya değerdir. Ancak bu isim Hz. Zeyd gibi, küçük yaşlarından itibaren Hz. Muhammed'in hizmetinde bulunmuş, ona iman edenlerin ilklerinden olmuş, pek çok dinî hükmün belirlenmesinde rolü olmuş ve İslamî güzelliklerle dopdolu bir hayat yaşadıktan sonra cephede şehit olarak bu dünyadan göç etmiş bir şahsiyet olursa ayrı bir ehemmiyet arz edecektir. Hz. Zeyd, sekiz yaşlarında Hz. Muhammed'in hizmetine girmiş, on beş yaşlarında bir delikanlı iken amcalarıyla birlikte kendisini almaya gelen babasına, ben Muhammed'i, hiç kimseye tercih etmem diyerek onun yanında kalma feraset ve dirayetini gösteren bir şahsiyettir. Onun yirmi dokuz yaşlarında ilk Müslümanlardan olması da basiretinin bir başka göstergesidir. Samimiyet, sadakat, basiret, feraset, dirayet, cesaret, fedakarlık, sehavet, teslimiyet gibi pek çok erdemle dolu bereketli bir hayatı yaşadıktan sonra ellili yaşlarda şehit olarak bu dünyadan ayrılması da o güzel insana Yüce Allah'ın özel bir lütfudur.

Hz. Zeyd, çocukluğundan yaşlardaki ahir ömrüne kadar Hz. Peygamberin hizmetkârı, onun Tâif'e hicretinde yegâne yol arkadaşı, evlatlık yasaklanmadan önce Hz. Muhammed'in oğlu, İslam'ın Mekke döneminde Hz. Hamza'nın Medine döneminde ise Üseyd b. Hudayr'ın kardeşliği, Hicrette Hz. Peygamberin ailesini Medine'ye getiren görevlisi, Bedir savaşından sonra zafer müjdecisi, yaptığı hayırlarla Hz. Peygamberin müjdesine ve övgülerine nail olmuş bir hayır adamı, Hendek savaşında Muhacirlerin sancaktarı, pek çok seriyyede komutan, şehit olduğu son seriyyede de komutanlar komutanı başkumandan, yine Hz. Peygamberin ölüm döşğinde atadığı komutanı Hz. Üsâme'nin babası; evlatlığın yasaklanması, evlatlığın boşadığı kadınla evlenilmesi, gibi dini hükümlerin belirlenmesinde aktif olarak yer almış pek çok meziyetle mücehhez bir şahsiyettir. Kölelikten Peygamber komutanlığına ve nihayet şehadete terfi eden bir kişiliktir. Hz. Zeyd, Kur'ân'da ismi açıkça geçen Ahzab suresi otuz yedinci ayet yanında, onunla ilgili olarak başka ayetler de inmiştir. Yazıda onlara da temas edilecektir.

Rol model güzel insanlara hararetle ihtiyaç duyulan günümüzde Hz. Zeyd gibi kahramanların tanınması büyük önem arz etmektedir. Zira Hz. Zeyd'in örnekliği, herkese yön veren ve istenirse her dönemde yaşanılabilir bir örnekliktir. Bu bağlamdan hareketle özellikle gençler için bir rol model olarak tanınması

gayesiyle bu çalışmamızda Hz. Zeyd'in örnek kişiliğini ortaya koyma gayretinde olduk.

Summary

The Qur'an defines itself as the wise Qur'an: Yâ-Sîn, By the Quran, full of Wisdom! (Ya-Sin 36/1-2) Because it is the word of Almighty Allah, who has countless wisdom every time he says and acts. The revelation of the Book is from God, the Almighty, the Wise. (az-Zumar 39/1, al-Ghafir 40/2, al-Jathiyah 45/2, al-Ahkaf 46/2) The duty of the reader of the Quran is to investigate its wisdom and reveal them in proportion to his power. As the wisdoms of the Quran are understood, its uniqueness will be understood better, faith in it will become stronger and this strong faith will lead the interlocutors to fulfill the requirements of the Divine message. This will be possible by reading in depth.

While the Quran presents parables that happened before its revelation and what happened in the revelation period, it tells them in exemplary aspects without going into detail. Because he doesn't want his message to be lost in the details. As a matter of fact, he does not tell the events he describes in chronological order and from beginning to end, but rather in sections with message-giving aspects. For example, in the story of Moses, which is mostly described in the Quran, life story isn't told from the birth of Moses to his death. And his parable is presented in sections in different suras. The story of Joseph, which is described as the most beautiful of the stories, is also similar. For example, in that story, Joseph's family life and his struggle for tawhid after becoming a prophet are not explained in detail. For the same reason, the Qur'an does not include too many names of places and persons in its narratives. However, from time to time, the Quran mentions place and person names to prove that what it tells happened in real life. This method of expression also enables what is told to become concrete in the minds. In addition to the names of many prophets, the name of Mary, the only woman mentioned in the Qur'an, and the name Zayd, the only companion mentioned among the people of the period when Qur'an was revealed, are also quite remarkable. Mary is the only woman whose name is mentioned in the Quran, and Zayd is the only Companion whose name is mentioned in the Quran. There is a lot of wisdom in both presentations.

Although our tafsirs give extensive information about the wisdom of the mention of Mary's name in the Quran many times, they do not dwell on the wisdom of the mention of Zayd's name. Perhaps this was because of the mention of the name of Mary thirty-four times as a woman and the mention of Zayd once. However, even if it occurs once in the Quran, every word and every subject is worth focusing on and researching. Besides, although his name is not clearly mentioned, there are other verses were revealed about Zayd. There are verses sent

down about other Companions, but the fact that Zayd's name is clearly mentioned makes him different from the others.

In this article, we will try to reveal the example of this beautiful person that sheds light on everyone young and old, male and female, with his beauty in childhood, youth and maturity by emphasizing the wisdom of Zayd's name being clearly mentioned. For this reason, we will try to explain the wisdom in the mention of the name of Zayd after summarizing the wisdom of the mention of name of Mary, who is the only woman mentioned in the Quran, in the verses.

Of course, every subject discussed in the Quran is important, and every name mentioned by the Quran is worth emphasizing. However, if this name is, like Zayd, has served the Prophet Muhammad since his early ages, was one of the first of those who believed in him, played a role in determining many religious rulings, and after living a life full of Islamic beauties, emigrated from this world as a martyr at the front, it will be of particular importance. Zayd was a person who entered the Prophet Muhammad's service at the age of eight and showed his foresight and strength saying I would not prefer Muhammad to anyone to his father who came to take him with his uncles when he was a young man at the age of fifteen. The fact that he was one of the first Muslims at the age of twenty-nine is another indicator of his prudence. After living a fertile life full of virtues such as sincerity, loyalty, prudence, foresight, wisdom, courage, sacrifice, compassion and surrender, leaving this world as a martyr at the age of fifties is a special grace of Almighty Allah for that beautiful person.

Zayd is a person with many attributes who has been a servant of the Prophet from childhood until the end of his life, his only companion in his migration to Taif, son of the Prophet Muhammad before adoption was banned, Hamza's brother in the Mecca era of Islam and in the Madinah period, Useyd b. Hudayr's brother, the servant of the Prophet who brought his family to Madinah in the Migration, herald of victory after the battle of Badr, a benefactor who has received the praise of the Prophet with his good deeds, the flag-bearer of the muhajirs in the Battle of the Trench, commander in many battles, commander-in-chief in the last war he was martyred, father of Usama, the commander appointed by the Prophet on his deathbed; actively participated in determining religious provisions such as prohibition of adoption, marrying the woman divorced by adopted person. Zayd is a person who was promoted from slavery to Prophet's commandership and finally to martyrdom. In addition to the thirty-seventh verse of Surat al-Ahzab, in which his name is clearly mentioned in the Quran, there are other verses regarding him. They will also be mentioned in the article.

Recognition of heroes like Zeyd is of great importance in today's world, where beautiful role models are highly needed. Because Zayd's example is an example that guides everyone and can be lived in any period if desired. In this

context, we tried to reveal Zayd's exemplary personality in this study in order to be recognized as a role model for young people.

A. Hz. Zeyd'in Kısa Özgeçmişi

Zeyd b. Hârise, Bisetten otuz beş yıl kadar önce doğmuştur (m: 581). Yemenli Kelb kabilesine mensup olduğu halde kaynaklarımız onu Peygamberimizin mensup olduğu Hâşimoğulları listesinde tanıtmıştır. Çocukken kaçırılıp Ukaz panayırında köle diye satılmış, onu Hz. Hatice'nin yeğeni Hakîm b. Hizâm satın alıp Hatice'ye, o da kocası Hz. Muhammed'e hediye etmiştir. Zeyd, o sıralarda sekiz yaşlarındadır. Onu arayan babası, amcalarıyla Mekke'ye gelip fidye karşılığı onu geri almak isterler. Peygamberimiz ise kalıp kalmama konusunda Zeyd'i serbest bırakır, o ise *seni hiç kimseye tercih etmem*¹ diyerek babasıyla ailesine dönmeyi değil, Hz. Muhammed'in yanında kalmayı tercih eder. Bunun üzerine Hz. Muhammed de onu azat edip evlatlık edinmiştir. O sırada Zeyd takriben on beş yaşlarında bir gençtir. Zeyd'in, gördüğü insanî ve ahlakî erdemler karşısında Hz. Muhammed'in yanında kalmayı ailesine dönmeye tercih edişi, onun erken yaşlarında bile ne kadar öngörülü ve dirayetli oluşunu gösterir. Onun ileriki yıllarda genç yaşında ilk Müslümanlardan olması da bunun açık kanıtıdır.

Zeyd, evlatlığı yasaklayan² Ahzâb suresinin 5. ayeti ininceye kadar *Zeyd b. Muhammed* diye çağılırdı. Peygamberimizce çok sevildiğinden *Hıbbu-Rasûl/Rasûlün Sevgili Dostu* diye anılırdı. O da hayatı boyunca Peygamberimizden hiç ayrılmadı. Hz. Peygamber'in ona olan sevgisini Hz. Aişe şöyle anlatır: *Bir sefer Zeyb b. Hârise Medine'ye geldi, Rasûlullah benim odamdaydı, geldi kapıyı çaldı, Rasûlullah kalktı, ona sarıldı ve öptü.*³

29 yaşlarında iken ilk Müslümanlardan oldu. O, azatlı köleler (mevlâ) sınıfından Müslüman olan ilk erkektir. Peygamberimiz Ka'be'de namaz kılıp dua ederken Hz. Zeyd, Hz. Ali ile birlikte gerilerde oturur ve Peygamberimizi kollayarak bir anlamda koruma görevi yaparlardı. Peygamberimiz onu Mekke'de Hz. Hamza ile Medine'de ise Üseyd b. Hudayr ile kardeş ilan etti. Tâif yolculuğu sırasında da Hz. Peygambere eşlik eden tek kişi olarak Hz. Zeyd, Rasûlü korumak için gayret etmiş, onunla beraber kan revan içerisinde kalmıştı.

Peygamberimiz onun hakkında şöyle buyurmuştur: *Sen bizim kardeşimiz ve mevlâmuzsın.*⁴ O da her konudaki samimiyeti, Hz. Peygamber'i kendi ailesine tercih

¹ Muhammed b. İsa Ebû İsa et-Tirmizî, *Sünen* (Mısır: y.y., 1975), "Menâkıb", 39.

² Evlatlığın yasaklanması, kimsesiz öksüz ve yetim çocukların ortada bırakılacağı anlamına gelmez. İslam, bu çocukların haklarıyla ilgili pek çok düzenleme yapmıştır. Yasak, miras ve evlilik konusunda karışıklıklara meydan vermemek için, başkasına ait olan bir çocuğu kişinin kendi nüfusuna kayıt ettirmesine yöneliktir.

³ Tirmizî, "İsti'zân", 32.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih* (İstanbul: el-Amîre, 1353), "Sulh", 6.

edişi, liyakati ile bütün bu övgülere layık olmuştur. Hz. Zeyd, *Sevdiğiniz şeylerden sarf etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz. Her ne sarf ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir*⁵ ayeti inince, benim en sevdiğim şey Şeybel(e) isimli atımdır diyerek onu tasadduk etmiş, Peygamberimiz de onun bu samimiyet ve teslimiyeti karşısında *Şüphesiz Yüce Allah hayrını kabul etti* diyerek onu müjdelemiştir.⁶ Bu olay onun ayetler karşısındaki samimiyet ve teslimiyetini ortaya koymaktadır.

Hız. Zeyd, Bedir, Uhud, Hendek gazvelerinde ve Hudeybiye’de hazır bulundu, Hayber’in fethine katıldı. Bedir zaferi müjdesini Hız. Peygamber’in devesinin üzerinde Medine’ye o getirdi. Hendek savaşında muhacirlerin sancaktarı oldu. Pek çok (7 yahut 9) seriyyeye kumandan olarak katıldı. Onun hakkında Hız. Aişe şunları söyler: *Allah Rasûlü, sefere bir ordu gönderdiğinde mutlaka Zeyd’i komutan tayin ederdi. Şimdi hayatta olsaydı Rasûl, yerine onu halife bırakırdı.*⁷ Bu onun güçlü bir irade, zorluklar karşısında hızlı ve isabetli karar verme gücü yanında, güçlü bir fiziğe sahip olduğu ile açıklanabilir. Nitekim Zeyd’in oğlu Üsâme’yi ordu komutanı atayışı hakkında ileri geri konuşanlara Peygamberimiz şöyle çıkışarak hem Üsâme’nin hem de babası Zeyd’in komutanlığa liyakatli olduğunu belirtmiştir: *Siz onun kumandanlığını yeriyorsunuz, daha önce de babası Zeyd’in kumandanlığı hakkında konuşmuştunuz. Vallahi o kumandanlığa liyakatlidir ve bana insanların en sevimlisidir.*⁸

Zeyd’in 32 yaşlarında iken gerçekleşen Ümmü Eymen ile evliliğinden oğlu Üsâme oldu. Ümmü Eymen, Hız. Peygamber’in dadısı olan ve hakkında *anamdan sonraki anam, cennet hanımefendilerinden biri*⁹ dediği seçkin bir hanımdır. Medine’ye hicret eden Hız. Zeyd, daha sonra Ebû Rafi’ ile birlikte Mekke’ye gelerek Hız. Peygamber ve Hız. Ebubekir ailelerini Medine’ye getirmiştir.

Bedir zaferinden sonra Peygamberimiz onu halakızı Zeyneb bnt. Cahş ile evlendirdi. Hız. Peygamber’in öncülüğünde gerçekleşen bu evlilikle İslam’ın köle-efendi gibi sosyal tabaka ayrımını ortadan kaldırışına örneklik hedeflenmiştir. Ancak evlilik iki sene gibi kısa bir süre sonra boşanmayla sonlanmıştır.

50-55 yaşlarında iken Hız. Peygamber onu, -birden fazla komutan atandığı için Ceyşü’l-Ümerâ denilen- Mute savaşına komutanların komutanı olarak tayin edip duayla uğurladı. Şehadet haberi gelince ise Hız. Peygamber ağladı ve sebebini soranlara *Bu sevgilinin sevgilisine olan özlemidir... Zeyd’e istiğfarda bulunun, o cennete girmiştir ve orada koştaktadır* buyurdu.¹⁰ Hız. Ömer, halifeliliği döneminde Zeyd’in

⁵ Âl-i İmran 3/92.

⁶ Muhammed b. Cerir Taberî, *Câmiu’l-Beyan an Te’vili’l Kur’ân* (Beyrut: Daru’l-fikir, 1988), 3/348; Celalüddin Suyûtî, *Tefsîru’d-Dürri’l-Mensur fi’t-Tefsîri’l-Me’sur* (Beyrut: y.y., 1983), 3/662.

⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Mu’sned* (İstanbul: y.y., 1981), 6/226-227, 254, 281.

⁸ Buhârî, “Fedâilü Ashâbi’n-Nebî”, 17, “Eymân”, 2; Müslim, “Fedâilü’s-Sahabe”, 63, 64; Tirmizî, “Menâkıb”, 39.

⁹ Asım Köksal, *İslam Tarihi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987), 2/54.

¹⁰ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (İstanbul: y.y., 1980), 1/72; Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *Tefhimü’l-Kur’ân* (İstanbul: y.y., 1996), 4/423-424; Aişe Abdurrahman Bintü’s-Şâtî, *Rasulullahın Annesi ve Hanımları*

oğlu Üsâme'ye bağlanan maaşın kendi maaşından fazla olması sebebiyle itiraz eden oğlu Abdullah'a şöyle cevap vererek Hz. Zeyd ve oğlu Üsâme'nin ashab arasındaki seçkin konumlarına dikkat çekmiştir: *"Zeyd, senin babandan; oğlu Üsâme de senden daha sevgiliydi Rasûlullâh'a. Ben bu uygulamamla Allah Rasûlü'nün sevgisini, kendi sevgime tercih ettim."*¹¹

Bu kısa anlatımlardan da anlaşılacağı üzere Hz. Zeyd pek çok meziyeti üzerinde toplamış, pek çok konuda herkes için örnek olabilecek bir şahsiyetti.

B. Kur'ân'da İsmi Geçen Tek Sahâbî Olması

1. Kur'ân'da Geçen İsimler

İnsanın eğitimi, isimleri öğrenmesiyle başlamıştır. Yüce Yaratıcı Hz. Âdem'e eşyanın isimlerini öğretmiştir. İnsanın meleklerle sınavı da isimlerle olmuştur.¹² İsimler, varlıkların tanınmasını sağlayan en önemli göstergelerdir. İsimler olmasaydı, öğrenme bu kadar kolay olmaz ve bu kadar hızlı gelişmezdi.

Son ilahî kitap olarak indirilen Kur'ân, mesajını sunarken yer, şahıs ve diğer isimlere yer verir. Genel olarak bakıldığında Kur'ân, geçmişte yaşanmış gerçek olayları anlatırken çok fazla olayın kahramanlarının ve olayın yaşandığı yerlerin isimlerini zikretmez. Bunun temel sebebi, anlatılan olaydaki mesajın evrensel olması ve mesajın ayrıntılar içerisinde kaybolmamasıdır. Böylece herkes anlatılan kıssada kendini bulabilsin, alacağı dersi alabilsin. Ancak Kur'ân, anlattığı olayları somutlaştırmak ve onların gerçek hayatta yaşandığını belirtmek için az da olsa bazı isimlere yer verir.

Sözgelimi binlerce peygamberden yirmi beşinin ismi Kur'ân'da geçer.¹³ Nüzul sırasına göre Kur'ân'da ilk ismi geçen kişi Yunus peygamberdir. O, ikinci sırada inen Kalem suresinin 48. ayetinde 'Sahibü'l-Hût' (Balık sahibi) diye geçmekte ve bu ayette Hz. Peygamber'den Mekke müşriklerinin tepkilerine karşı Hz. Yunus peygamber gibi sabretmesi istenmektedir. Geçmiş dönemde yaşamış salih kişilerden sadece İmran, Uzeyr, Tubba' ve Lokman'ın isimleri geçer Kur'ân'da. Önceki dönemin kafirlerinden ise sadece Kârun, Hâman, Sâmîrî, Câlût, ve Âzer'in adı geçer. Kaynaklarımızda bunların isim yahut unvan olup olmadığı tartışılmıştır.

(Konya:1987), 149-158; Bünyamin Erul, 'Zeyd b. Hârise', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988-1998), 44/319-320; Kasım Şulul, *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 151-156; Mustafa Kılıç, *Zeyd b. Hârise* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2016), 23-170.

¹¹ Tirmizî, "Menâkıb", 39, 40.

¹² Bk. el-Bakara 2/30-33.

¹³ Bk. Âl-i İmrân 3/33, en-Nisâ, 4/163-164, el-Enâm 6/83-86, el-A'râf 7/65, 73, 85, el-Enbiyâ 21/85, Sâd 38/48. Kur'ân'da dört yerde Muhammed (Âl-i İmrân 3/144, el-Ahzâb 33/40, Muhammed 47/2, el-Fetih 48/29), bir yerde de Ahmed (es-Saf 61/6) olmak üzere toplam beş yerde ismi açıkça geçer.

Lakap¹⁴ olarak ise Kur'ân öncesi dönem sâlihlerinden İlyas, Zülkifl (kısmet sahibi) ve Zülkarneyn (güç sahibi cihan hükümdarı); Kur'ân öncesi dönem kâfirlerinden ise Fir'avun geçer. Ayrıca Ya'kûb peygamberin lakabı olarak 'İsrâîl'; İsa peygamberin lakabı olarak 'Mesîh' kelimeleri de Kur'ân'da yer alır. İlyas'ın Hz. İdris'in; Zülkifl'in ise Hz. İlyas'ın lakabı olduğu da öne sürülmüştür.¹⁵ Hanımlardan ise Kur'ân'da sadece Hz. Meryem'in adı geçer.

Kur'ân'ın indiği dönem insanlarından hem mümin erkek ve kadınlarla hem de inanmayan erkek ve kadınlarla ilgili pek çok ayet vardır. Ama bu ayetlerde kişi isimleri açıkça geçmez. Bu ayetlerin kimler hakkında indiğini tefsir kaynaklarından öğrenmekteyiz. Ayetlerin kimler hakkında indiğini öğrenmek, ayetin canlı/müşahhas bir örneklerle daha doğru anlaşılmasına önemli ölçüde katkı sağlar. Ama burada asıl önemli olan husus şudur: Ayette sözü edilen kişinin ismi açıkça geçmemekle, ayetteki mesajın daha geniş kesimlere taşınması hedeflenmiştir. Örneğin sahabenin büyükleri ile ilgili indiği belirtilen ayetlerin anlaşılmasında, söz konusu sahabileri ve özellikle de ayetin inmesine sebep olan tavırlarını tanımakla ayetlerin daha doğru ve kolay bir şekilde anlaşılması sağlanır. Böylece ayetteki manaların benzer tavır ve özellikteki diğer müminlere taşınması da söz konusu olur. Aynı şekilde Mekke müşrikleri hakkında inmiş ayetler, o müşriklerin ve özellikle o ayetin inişine sebep olan tavırlarının tanınmasıyla daha kolay ve sağlıklı bir biçimde anlaşılır. Aynı şekilde benzer karakterdeki müşriklere ayetin taşınması/hükümünün uygulanması ve onlara benzer şer odaklarının tanınması sağlanmış olur. Nitekim bu konuda, Tefsîr usulünde *sebebin özel olması, hükümün genel olmasına mani değildir* şeklinde ifade edilen yaygın kaide işletilerek mesaj sonraki kuşaklara taşınır.

Bu giriş bilgilerinden sonra konunun iyi anlaşılması için önce ismi geçen tek kadın olması ve tefsirlerimizde onun isminin zikrediliş hikmetlerinin ayrıntılı açıklanması hasebiyle Hz. Meryem, ardından yine Kur'ân'ın indiği dönem insanlarından iki ismin Kur'ân'da geçiş hikmetlerini açıklamaya çalışalım.

2. Hz. Meryem'in İsmi'nin Geçmesi

İsrailoğulları Hz. Meryem ve onun babasız dünyaya gelen çocuğu Hz. İsa hakkında ileri geri konuştukları için Yüce Allah onun ismini açıkça zikretmiş, hem de onların iddialarını tamamen geçersiz kılmak ve Hz. Meryem'in dedikodulardan tamamen uzak olduğunu net bir biçimde anlatmak için tekrar tekrar onun ismini açıkça anmıştır.¹⁶ Bunun pek çok hikmeti vardır. Her şeyden önce Hz. Meryem

¹⁴ *Lakap*, ismi dışında kişiyi övmek yahut yermek için sonradan verilen unvan; *Künye* ise, Ebû veya Üm (baba veya ana) kelimeleri ile birlikte kişiye sonradan takılan addır. Bk. Seyyid Şerif Cürcani, *et-Tarîfât* (İstanbul: 1300), 187, 193.

¹⁵ Bk. Celalüddin Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Mısır: y.y., 1978), 2/183-184.

¹⁶ Bedruddin Muhammed b. Abdillâh Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: y.y., 1972), 1/163.

sıradan bir kadın değildir. O, hiçbir erkekle beraber olmadığı/evlenmediği halde hamile kalıp çocuk doğurmuş ve Hz. İsa'ya anne olmuştur. Bu yüzden de o, bedenî ve ruhî saflığı, kendini Allah'a ibadete adanması, iffet ve namusunu koruması sebebiyle *Betûl* olarak adlandırılmıştır.¹⁷

Hz. Meryem, daha ana karnında iken annesi tarafından Allah'a adanmış,¹⁸ doğar doğmaz Hz. Zekeriya'nın himayesinde mabede konulmuş; Allah'ın hizmetçisi anlamına gelen *Meryem* ismine uygun bir kulluk sergilemiş; kadın-kız başına, kirli bir toplumda temiz kalmasını bilmiş, iffet âbidesi bir hanım olmayı başarmış; bu özellik ve güzellikleriyle Kur'ân'da anılmaya ve bir Kur'ân suresine isim olmaya layık olmuştur. Yüce Allah'ın erişilmez kudreti gereği Hz. Meryem'den dünyaya gelen Hz. İsa, babasız ama nesebi sahîh bir evlat olduğu belgelenmek üzere *Meryem oğlu İsa* diye takdim edilmiştir.¹⁹

Peygamberimiz (s) dışında, Kur'ân'ın indiği dönemde yaşayan kimselerden yalnızca iki isim Kur'ân'da geçmektedir. Bunlardan biri mümin Hz. Zeyd b. Hârise, diğeri ise, kâfir Ebu Leheb'dir. Önce Ebû Leheb isminin geçiş hikmetini kısaca açıklayalım.

3. Ebû Leheb'in Künyesinin Geçmesi

Kur'ân onu, adı herkes tarafından bilindiği için yahut Abdüluzza (Uzza putunun kulu) isminin çirkin bir anlam taşıması nedeniyle ismiyle değil, künyesiyle anmıştır.²⁰

Ebu Leheb, şahsında tüm olumsuzlukları toplamış biriydi. O, Hz. Peygamber'e yakınlığına rağmen, ona ilk karşı çıkan ve bu konuda müşrikleri örgütleyen kimsedir. Hz. Peygamber'e karşı kötü bir amca, kötü bir dünür, kötü bir komşu, hanımı ile birlikte kötü bir aile ve Hz. Peygamber'in davasına karşı da amansız/azılı bir düşmandı. Tüm bu konularda kötülükleri şahsında toplamış ve ilahî kudretçe ilerde de müslüman olmayacağı bilindiğinden tescillenmiş/mühürlenmiş, şirk cephesinin önderi bir kötülük odağı olarak Kur'ân'da anılmayı hak etmiş ve bu konuda sembol olmuştur. Onun künyesinin zikredilmesiyle, kıyamete dek gelecek olanlara kalıcı bir ders verilmek istenmiştir.

¹⁷ Bk. Ömer Faruk Harman, 'Meryem', *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988-1998), 29/241.

¹⁸ Âl-i İmrân 3/35.

¹⁹ Bk. Ali Akpınar, *Kur'ân Coğrafyası* (Ankara: Fecr Yayınları, 2002), 87.

²⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 162; Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr* (Beyrut: y.y., 1984), 9/259. Ebu Leheb'in anıldığı söz konusu ayette şöyle buyurulmuştur: "Ebu Leheb'in elleri kurusun, kurudu da!" Tebbet 111/1.

4. Hz. Zeyd'in İsmi'nin Geçmesi

Hz. Zeyd'in isminin geçmesinin de pek çok hikmeti vardır. Her şeyden önce bu durum, anlatılan olayın gerçek hayatta yaşandığının açık kanıtıdır. Anlatılan olayda bir boşanma söz konusu edilmiştir. Nikâh ve boşanmada isimler belirleyicidir, boşama yetkisi de öncelikle kocadadır, bu yüzden Zeyd'in ismine yer verilmiştir. Öte yandan söz konusu edilen bu boşanma olayında çok önemli bir cahiliye uygulaması kaldırılmakta ve yeni bir dinî hüküm konulmaktadır. Bu yüzden olayın somut olarak açıklanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu uygulama ile evlatlık edinilmekle kişilerin gerçek evlat olmayacağı, dolayısıyla evlatlık edinilenin boşadığı kadınla evlatlık edinenin evlenmesinde bir sakınca olmayacağı ortaya konulmuştur. Sebep ve hikmeti ne olursa olsun Hz. Zeyd'in isminin açıkça geçmesi bu sahâbî için büyük bir lütuftur.

Yüce Allah, kitabında adını açıkça anarak bu kişiye büyük bir derece lütfetmişti. Artık Hz. Zeyd, adı mihrablarda/namazlarda okunan bir Kur'ân haline gelerek büyük bir derece kazanmış olacak ve hiç unutulmayacaktı. Bu durum, evlatlık edinilmekle Muhammed'in oğlu olma şerefini kaybeden Zeyd için bir teselli olacaktı. Böylece Zeyd'in adı, okunan Kur'ân ayeti sayesinde müminlerin dillerinde sürekli anılacak hale gelmişti. Evet, Zeyd'in adı, şerefli kılınmış, yüceltilmiş, tertemiz sahifelerde yazılıdır. Şerefli yazıcılar tilavette onun adını zikredip dururlar. Böylesi bir durum Kur'ân'ın indiği dönem müminleri arasından yalnızca Hz. Peygamber'e ve Hz. Zeyd'e nasip olmuştur. Ayrıca ayette, *hani Allah'ın da kendisine nimet verdiği* müjdesi vardır. Buradaki nimet ise imandır, bu onun müminliğini tescil etmekte ve onun cennetliklerden olduğuna da delil sayılmaktadır. Onun vefatından önce bunu öğrenmiş olması da onun için bir başka lütuf olmuştur.²¹

Nübüvvet öncesi Hz. Peygamber köle olarak aldığı Zeyd b. Hârise'yi Arap geleneğine uygun şekilde evlatlık edinmişti. İşte bu yüzden müşrikler Hz. Zeyd'i, *'Muhammed'in oğlu'* ²² olarak çağırıyorlardı. Onun Hz. Peygamber'in oğlu olmadığını tescil etmek için ismi açıkça geçmiştir.²³ Nitekim Kur'ân konuya şöyle açıklık getirir: *Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değil, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir.*"²⁴ Kur'ân, öz oğulların eşleriyle evlenmeyi haram kılmıştır: *... öz oğullarımızın eşleri ile evlenmek size haram kılındı.*²⁵ Hz. Peygamber'in yaşayan oğlunun olmadığı açıklanarak onun yaptığı evliliğin meşru' olduğu açıklanmış olmaktadır.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, ts.), 14/194.

²² Abdullah b. Ömer, biz Zeyd'i Ahzâb suresi 5. ayet ininceye kadar Muhammed oğlu Zeyd diye çağırırdık, der. Tirmizî, "Menâkıb" 39.

²³ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/163.

²⁴ el-Ahzab 33/40.

²⁵ en-Nisâ 4/23.

Hz. Zeyd'in adının geçtiği söz konusu ayet de şöyledir: "Sonunda Zeyd eşiyile ilgisini kestiğinde onu seninle evlendirdik ki evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlarla evlenmek konusunda müminlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin. Allah'ın buyruğu yerine gelecektir."²⁶

Ebu Leheb'in tüm olumsuzlukları şahsında toplayan, bir kötülük odağı olması gibi, Hz. Zeyd de şahsında güzelliklerin toplandığı bir iyilik abidesi, örnek bir şahsiyetti. Onun herkese nasip olmayan bu meziyetlerinden bazılarına yukarıda değinilmişti.

Hz. Zeyd, Peygamberimiz, adının geçtiği ayeti kendisine okuyunca sevinçten gözyaşlarını tutamayarak "Demek benim adım Kur'ân'da anıldı öyle mi?" demişti.²⁷ Bir defasında Hz. Peygamber, Übey b. Ka'b'a, Yüce Allah Beyyine suresini sana okumamı bizzat emretti, deyince Hz. Übey demek Allah benim ismimi andı öyle mi diyerek sevinçten ağlamıştı.²⁸ Kurtubî, Hz. Zeyd'in bu sevincini şöyle ifade eder: İsmi Kur'ân'da geçmediği halde Peygamberin haber vermesiyle Übey bu kadar sevinirse, ismi Kur'ân'da geçen ve sonsuza kadar ayette okunacak olan Zeyd nasıl sevinmesin!²⁹

Hz. Zeyd, köle asıllı olmasına rağmen, hür ve asil bir aileden olan Hz. Zeynep'le evlenerek, İslam'ın eşitlik ilkesini/reformunu şahsında tescil ettirmiş biriydi.³⁰ Bereketli bir ömürden sonra, Hz. Peygamber'in atamasıyla komutanı olduğu İslam ordusunun başında Mu'te'de şehid olarak ömrünü tamamlamış, söz konusu ayette de belirtildiği üzere Allah ve Peygamber'inin nimet ve ihsanlarına ererek ismi Kur'ân'a geçen ve tarihe mal olan bir şahsiyet olmuştur.

5. Hz. Zeyd Hakkında İnen Ayetlerin Tahlili

İlk Müslümanlardan olması ve Peygamberimizin hep yanı başında olması hasebiyle Hz. Zeyd, pek çok Kur'ân ayetini ilk işitip öğrenen, en güzel şekilde amel eden kişidir. Nitekim bunun bir örneği, infak ayeti inince sergilediği tavırla ilgili olarak yukarıda geçmişti. *Sabah akşam, Rablerinin rızasını isteyerek O'na yalvaranları kovma*³¹ ayetinde kastedilen gariban kişilerden sayılan *Suhayb, Ammâr, Bilal, Habbab, İbn Ümmi Abd*³² ve benzeri isimlerin arasında Zeyd de ilk akla gelenlerdendir.

Ahzâb suresi 5. ayeti ininceye kadar Zeyd, *Muhammed oğlu* diye çağrılıyordu. Bu ayetle birlikte babası Hârise'ye nisbet edilerek *Hârise oğlu* diye çağrılmaya

²⁶ el-Ahzab 33/37.

²⁷ Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/193-194.

²⁸ Buhârî, "Tefsîr", Sure 98.

²⁹ Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/194.

³⁰ Nitekim Kurtubî, bu ayetin evlilikte eşler arasında denkliğin soy-sopla değil, dinî konularda tespit edileceğine delil olduğunu söyler. Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/187.

³¹ el-Enâm 6/52.

³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/200-203.

başlandı.³³ Söz konusu ayet şöyledir: *Evlatlıkları babalarına nispet edin, bu Allah katında en doğru olanıdır. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşi ve dostlarınız olarak kabul edin. İçinizden kastederek yaptıklarınız bir yana, yanılmalarınızda size bir sorumluluk yoktur. Allah, bağışlar ve merhamet eder.*³⁴

Hiz. Aişe'ye atılan iftira olayı hakkında *bu büyük bir iftiradır* diyerek ayetlerde³⁵ övgüyle bahsedilen müminlerden biri de Hiz. Zeyd oldu. Söz konusu ayetler şöyledir: *Onu işittiğiniz zaman, erkek kadın müminlerin, kendiliklerinden hüsnü zanda bulunup da: 'Bu apaçık bir iftiradır' demeleri gerekmez miydi?*³⁶ *O'nu işittiğinizde: 'Bu konuda konuşmamız yakışık almaz; olamaz, bu büyük bir iftiradır' demeniz gerekmez miydi?*³⁷ Ayette övülen müminler, ayet inmeden önce bu mümin duruşu sergilemişler, sonra haklarında ayetler inmiş ve onlar, hem o dönemin, hem de sonraki dönemlerin müminlerine örnek gösterilmiştir. Hiz. Zeyd'in bu sitayişe mazhar olması, onun o güne kadar Hiz. Peygamber ve Kur'an'dan edindiği alt yapının sağlamlığını gösterir. Zira böyle bir alt yapıya sahip olmayanlar, karşılaştıkları olaylar karşısında ve özellikle ifk olayı gibi kriz anlarında tutarlı ve sağlam duruşlarını koruyamazlar.

Hiz. Peygamber, bir cahiliye geleneği olarak toplumda hâlâ varlığını sürdüren sosyal sınıf ayrımını kaldırmak için sözlü uyarı ve yönlendirmelerinin yanında, uygulamaya yönelik çok önemli adımlar atmaktaydı. Bu meyanda biri hicret öncesi Mekke'de, biri de hicretten sonra Medine'de müminler arasında iki kere kardeşlik ilan etmiş, müminleri birbirleriyle eşleştirmişti. Aslında Kur'an'ın evrensel çağrısı *Müminler ancak kardeşler*³⁸ hükmü açıktı. Ancak o bunu bizzat uygulamaya dökmüştü. Bu eşleştirmelerde köle kökenli olanlarla efendi olanlar birbirlerine kardeş olmuş ve bu kardeşlikle birbirlerine daha yakın hale gelmişler ve birbirlerini daha fazla kollayıp gözetir olmuşlardı. İşte onun bu meyandaki uygulamalarından biri de köle asıllı olan Zeyd'i amcası Hiz. Hamza ile kardeş ilan etmek olmuştu. Bu meyandaki bir başka örnek ise halakızı Zeyneb'i Zeyd ile evlendirmek olmuştur. O, bu düşüncesini Zeyneb'e açmış, Zeynep ise Zeyd'i kendine denk görmeyerek önce bu teklifi kabul etmek istememişti. Ancak bu konuda *Allah ve Peygamber'i bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a ve Peygamber'e başkaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur*³⁹ ayeti inmiş, bunun üzerine Hiz. Zeynep, *ben Allah Rasûlüne karşı gelmem* diyerek bu evliliği kabul etmişti.⁴⁰ Bu ayet, Zeyd-Zeynep evliliğinin

³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/119; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm*; 3/465-467; Buhârî, "Tefsîr", Sure 33.

³⁴ el-Ahzâb 33/5.

³⁵ Said b. Müseyyeb, ashabdan bu iftira ile ilgili bir şey duyduklarında *olamaz, bu korkunç bir iftiradır* diyen iki kişinin Zeyd b. Hârise ve Ebû Eyyub el-Ensârî olduğunu söyler. Bir başka rivayette Sa'd b. Muâz'ın da böyle diyenlerden olduğu bildirilir. Bk. Suyûtî, *Dürri'l-Mensûr*, 3/662.

³⁶ en-Nûr 24/12.

³⁷ en-Nûr 24/16.

³⁸ el-Hucurât 49/10.

³⁹ el-Ahzâb 33/36.

⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 12/11; Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrut: y.y., 1982), 3/489.

gerçekleşmesine sebep olmuştu. İki yıl kadar süren evlilik boşanma ile sonlanmıştı. Zeyd, karısını boşayacağını Peygamberimize bildirince, o ısrarla hanımını, nikâhı altında tutmasını tavsiye etmişti. Aslında Hz. Zeyd-Hz. Zeynep evliliği de toplumda devrim niteliğinde bir uygulamanın sembolü olmuş; çiftin ayrılıkları da yine çok önemli bir uygulamanın kaldırılmasının sembolü olmuştur.

Konuyla ilgili şu ayetler inmiştir:

Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimet verdiğin kimseye, 'Eşini bırakma, Allah'tan sakın' diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun; oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu. Sonunda Zeyd eşiyile ilgisini kestiğinde onu seninle evlendirdik ki evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlarla evlenmek konusunda müminlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin. Allah'ın buyruğu yerine gelecektir.

*Allah'ın Peygamber'e farz kıldığı şeylerde ona bir güçlük yoktur. Bu, Allah'ın öteden beri, gelmiş geçmişlere uyguladığı yasaıdır. Allah'ın emri şüphesiz gereği gibi yerine gelecektir.*⁴¹

Ayette Yüce Allah'ın Zeyd'e bahsettiği nimet, onu Hz. Muhammed (s) gibi bir insana yakın etmesi, İslam'la ilk şereflenenlerden olması, İslam'ı ilk kaynağından öğrenip yaşaması, sahabe içerisinde yalnızca onun isminin Kur'ân'da anılması gibi şeylerdir.⁴²

Hz. Peygamber'in ona verdiği nimet cümlesinden olarak Peygamberi ailesine tercih edecek kadar ondan iyilik görmesi, yasaklanmadan önce onu azat edip evlatlık edinmesi, daha da önemlisi onu öz evladı gibi görmesi, onu bizzat dünürlük yaparak⁴³ hür ve soylu bir kadınla evlendirmesi; ona elçilik, komutanlık, vekâlet görevleri vermesi; Mekke'de amcası Hz. Hamza ile kardeş ederek, yine amcası Ebû Leheb'in kızı Dürre ile evlendirerek kendisine yakın olduğunu fiilen göstermesi; ona çok özel muamelede bulunması ve çok özel sözlerle sitayişle anması sayılabilir. Nitekim onun katıldığı Mute savaşında şehit düştüğü haberini ashabına verdikten sonra onun için istiğfarda bulunması da onun hakkında Hz. Peygamber'in son hüsn-i şehadetidir.⁴⁴

Ayette geçen, *Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun* cümlesi ile ilgili bazı kaynaklarda zihinlerde soru işaretleri oluşturabilecek birtakım açıklamalar yer almıştır. Buna göre bir defasında Hz. Peygamber Hz. Zeyd'in evine gittiğinde Hz. Zeyneb'i ev haliyle görüp onun güzelliğinden etkilenmiş, *Zeyd onu boşasa da ben evlensem* şeklinde tutku ve

⁴¹ el-Ahzâb 33/37-38.

⁴² Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 12/12-14; Fahrüddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr* (Tahran: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 25/212; Kurtubî, *el-Câmi'*, 14/188.

⁴³ Asım Köksal, *İslam Tarihi*, 12/14-15.

⁴⁴ Bk. Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih* (Beyrut: y.y., 1987), 2/115.

düşüncesini içinde gizlemişti...⁴⁵ Hâlbuki ayette Peygamber'in içinde gizlediği şeyi Yüce Allah'ın açıklayacağı bildirilmekte ve sonraki cümlelerde de bunun Zeyneb'in boşanmasından sonra kendisiyle evleneceği olduğu bildirilmiş, bu konuda Yüce Allah başka bir açıklamada bulunmamıştır. Nitekim pek çok müfessir, Peygamber'in içinde gizlediği şeyin *Zeyd-Zeynep evliliğinin yürümeyeceği, sonunda Zeyd'in Zeyneb'i boşayacağı ve Zeynep ile kendisinin evleneceğinin kendisine Allah tarafından bildirilmiş olması*⁴⁶ olduğunu açıklamışlardır. Nitekim Ali b. Hüseyin Zeyne'l-Âbidîn, *Peygamberin içinde gizlediği şeyin Zeyneb'in boşandıktan sonra kendisine zevce olacağı bilgisi olduğunu bildirmiştir*. Buna göre Yüce Allah, ayetiyle onu şöyle uyarmıştır: *Ben sana boşandıktan sonra Zeyneb ile evleneceğini bildirmiştım, sense onu insanlardan çekinerek gizliyordun!*⁴⁷ Yüce Allah'ın Zeyd-Zeynep evliliğinin yürümeyeceği ve boşanmasından sonra Zeyneb'in kendisiyle evleneceğini bildirmesine rağmen Hz. Peygamber'in Zeyd'e *Eşini bırakma, Allah'tan sakın* diye nasihat etmesi, Yüce Allah'ın inanmayacaklarını bildiği halde kullarını iman etmeye çağırması gibi, onların aleyhine delil olsun diye yapılması gereken bir hatırlatmadır. Böylece Zeyd, boşandıktan sonra Zeyneb'in Hz. Peygamber ile evleneceğini bilmeden, evliliğin yürümemesinden dolayı onu boşamış olacaktı. Bu konuda da bu yuvanın kurulmasında önemli katkısı olan Hz. Peygamber'in yuvanın devamı için nasihat görevini yapması sağlanmış olacaktı.⁴⁸

Zaten Hz. Peygamber'in Zeyd ile evlendikten sonra Zeyneb'i görüp onun güzelliğinden etkilenmesi şeklindeki rivayetin sahih olmadığı tahkik ehli ilim adamlarımız tarafından delilleriyle açıklanmıştır.⁴⁹ Bu evlilik o günün

⁴⁵ Bk. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zakir Kadiri Ugan & Ahmet Temir (İstanbul: y.y., 1992), 5/461-466; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/12-13; Ali b. Muhammed Mâverdî, *el-Uyûn ve'n-Nüket* (Beyrut: ts.), 4/406; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 6/387; Carullah Muhammed b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekâvil* (Beyrut: ts.), 3/524.

⁴⁶ Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/13; Mâverdî, *el-Uyûn*, 4/406; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: y.y., 1967) 3/1543-1544; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 6/387; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân-i'l Azîm*, 3/490-494; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 4/424-425.

⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân-i'l Azîm*, 3/491; Kurtubî, bu görüşü tercih ederek şunları söyler: *İlim adamlarımız, bu görüş, bu âyetin yorumu hususunda yapılmış açıklamaların en güzelidir, demişlerdir. Tahkik ehli müfessirlerinin ve derin ilim adamlarının benimsediği görüş de budur. Aksi iddialar ise Peygamber'in masumiyetini bilmeyen ve onu sıradanlaştırmaya yeltenen gafil insanların yakıştırmalarıdır. Nitekim ayette Peygamberin hatası için tevbe ve istiğfarda bulunmasının istenmeyişi de bunun açık delilidir. Bk. Kurtubî, el-Câmi', 14/190-191; Asım Köksal, *İslam Tarihi*, 12/33.*

⁴⁸ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/1544.

⁴⁹ Aîşe Abdurrahman Bintü's-Şâti, *Rasûlullah'ın Annesi ve Hanımları*, 152-158; Muhsin Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar* (İstanbul: M.Ü. Vakfı Yayınları, 2017), 2/583-586; Ebûbekir İbnü'l-Arabî, *bu rivayetlerin sahih olmadığını batıl sözler olduğunu, Hz. Peygamber'in halasının kızını eskiden beri yakından tanıdığını, hicâb ayetinden önce pek çok defalar gördüğünü, evlenme imkânı olduğu halde bekâr iken kendisi evlenmeyi düşünmeyip onu Zeyd ile nikâhladığını, masum Peygamber'in hem de evli bir kadınla ilgili böyle anlamsız bir şeyi tertemiz kalbine yaklaştırmayacağını söyler. Bk. İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân, 3/1541-1543. Ebû Hayyân, bazı müfessirlerin peygamberliğin saygınlığına halel getirecek kimi rivayetlere yer verdiklerini söyleyerek, bu rivayetleri tefsirine almadığını belirtir. Bk. Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr* (Beyrut: Daru'l-fikr, 1992), 7/234. İbn Kesîr, bu konuda gelen bazı rivayetleri sıhhatli olmadığı ve bir kısım garipliklerle dolu olduğu için tefsirine almadığını kaydeder. Bkz: *Tefsîru'l-Kur'ân-i'l-Azîm*, 3/491. Konuyla ilgili geniş değerlendirmeler için Bk. Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus:*

Medine'sinde Yahudi, Müşrik ve münafıkların dedikodularına⁵⁰ sebep olmuş, sonraları da oryantalistler⁵¹ bu konuyu dillerine dolayarak konuyla ilgili spekülâtif söylemler⁵² geliştirmişlerdir. Aslında bir evlilik konusunun ayetlere konu olması, İslam düşmanlarına cevap vermekten ziyade bu konuda müminlerin kalplerine gelebilecek tereddüt ve şüpheleri izale etmeye yönelikti. Hamidullah, bu rivayette geçen Peygamber'in ev haliyle Zeyneb'i görüp söylediği kalpleri bir halden diğer bir hale çeviren Allahım sen ne yücesin sözünü şöyle açıklar: *Daha evvel bir siyahî kadın olan Ümmü Eymen ile mesut bir evlilik hayatı sürdüren Zeyd'in böylesine güzel ve cazibeli, iyi bir aileden gelen ve pek seçkin huy ve şahsiyete sahip bir zevce ile uyuşamamış olmasını hayretle karşılamış ve bu kalp dönüklüğünün Allah'tan gelen bir hal olduğunu kendi kendine itiraf etmiştir...*⁵³

Bu konuda Kur'ân'ın söylediği ortadadır. Makul olan da Peygamber'in içinde gizlediği şeyin boşandıktan sonra kendisiyle evleneceğine dair önceden Yüce Allah'tan aldığı bilgi olmasıdır. Peygamberler içi dışı bir olan kimselerdir. İçinden evlilik geçen bir peygamberin, ben karımı boşayacağım diyen kişiye eşini bırakma, Allah'tan sakın demesine gerek yoktu.⁵⁴ Normal bir insan için bile hoş görülemeyen, evli bir kadın için kocası boşasa da ben onunla evlensem şeklinde bir düşüncüyü peygamber olmadan önce dahi namuslu oluşu ile tanınan bir masuma isnat etmek ise asla makul ve meşru görülemez.

Hz. Peygamber, toplumda var olan evlatlığın boşadığı kadınla evlenilmez anlayışından çekindiği için bunu ilk başta açıklamaktan çekinmiş, doğrudan açıklayamamıştı. Yoksa o, halakızı olan Zeyneb'i daha öncesinden tanıyordu, onun güzelliğini de biliyordu. Onu Zeyd ile evlenmeye ikna edip evlendiren de kendisi

1997), 11/29-38. Elmalılı bu hikâye hakkında şunları söyler: *Birtakım hıristiyan yazarların dedikodu aracı yapmak istedikleri bu hikâye, Hadis ilmi bakımından, gerçekten olmuş bir olay değildir. Bir kere rivayet açısından sahih hadis kitaplarında, sahih bir yol ve sened ile rivayet edilmemiştir. Sonra dirayet, yani hadisin manası açısından, Zeyneb'in güzelliğini Resulullah'ın henüz yeni görüp anlamış olması aklen kabul edilemez. Zira Zeyneb, Hz. Peygamber'in yakın akrabasından olmakla, ta çocukluğundan beri görüp bildiği ve özellikle tesettür ayetleri gelmeden önce de vücut güzelliğini yakından tanıdığı bir kadın iken, bunu ilk olarak bu defa görülmüş beğenivermiş diye anlatmak kendi kendini yalanlayan bir hikâyedir. Doğrusu Resulullah Zeyneb'i önceden biliyordu ve bildiği için onu evlat gibi sevdiği Zeyd'e nikâh etmiş idi. Bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Yayınları, ts.), 6/3901.*

⁵⁰ Ayette geçen *insanlar/en-nâs* kelimesinin marife olması, bu ifade ile kastedilenin evlatlığının boşadığı hanımla babalığı evlendi dedikodusunu yapan münafıklar olduğuna, delalet eder. Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 11/33.

⁵¹ Örnek olarak İtalyan Tarihçi Kaetânî'nin asılsız rivayetleri çarpıtarak kendi hayal dünyasından uydurduğu ifadeler ve eleştirisi için bk. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, 12/28-34.

⁵² Bu konudaki iftiraları konu alan bir piyes yazarı Voltaire, Papa tarafından daha öncesinde aforoz edildiği halde yazdığı piyesten dolayı iltifatlara mazhar olmuştur. Bk. Muhsin Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 2/585.

⁵³ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2/735-736.

⁵⁴ Nitekim O, Mekke Fethinde öldürülmesini emrettiği sayılı kişilerden olan Abdullah b. Ebî Serh Hz. Osman'ın aman vermesiyle huzuruna geldiğinde, orada bulunan Hz. Ömer'in *gözüm Rasûlün gözlerindeydi, gözünüzle bir işaret etseydiniz onu gebertecektim* dediğinde şöyle cevap vermiştir: *Peygamberler kaş göz işaretleriyle konuşmazlar, onların içi dışı birdir. Zemahşerî, el-Keşşâf*, 3/524.

idi. Dikkat edilirse O, Zeyd ile Zeyneb'i kendi iradesiyle evlendirmişti, ancak Zeyd'in boşamasından sonra Zeyneb ile evliliği doğrudan Yüce Allah'ın emriyle olmuştur.⁵⁵ Şayet Zeyneb'e karşı içinde bir evlenme isteği olsaydı, Zeyd ile onu evlendirmeden kendisi evlenir, hiç kimse de bunu yadırgamazdı. Ama o, Yüce Allah'ın iradesiyle toplumda çok önemli bir inkılabı yakın çevresi üzerinden gerçekleştirmek istiyordu. Nitekim Vedâ hutbesinde açıkladığı üzere ilahî hükümlerin ilk uygulamasına kendi yakın çevresinden başlamıştır.⁵⁶

Râzî, ayette yer alan Zeyd eşiyle ilgisini kestiğinde onu *seninle evlendirdik ki evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlarla evlenmek konusunda müminlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin* ifadesinin bu evliliğin Hz. Peygamber'in nefsi arzularının tatmini için değil dinin hükümlerinin uygulanmasına örneklik için olduğuna işaret olduğunu, çünkü dinî hükümlerin Peygamber'in uygulamalarıyla anlaşılacağını dile getirmiştir.⁵⁷ Mevdûdî de ayetteki *Biz onu sizinle evlendirdik* ifadesinin, bu evliliğin Hz. Peygamberin Hz. Zeyneb ile kişisel arzusu için değil, Allah'ın emri sonucu gerçekleştiğini gösterdiğini belirtir ve konuyu şöyle bağlar: *Bu sözler, Allah'ın insanlar tarafından başka türlü kabullenilmesi zor olan bir sosyal reformu Peygamberi aracılığı ile gerçekleştirdiğini göstermektedir. Arabistan'daki evlatlık ilişkileriyle ilgili uygulamada olan yanlış gelenek ve adetlere bir son vermenin başka yolu yoktu. Sadece Allah'ın Rasûlü bu adetleri ortadan kaldırmak için bir önlem alabilirdi. O halde Allah bu nikâhı, sadece Peygamber'in ev halkına bir eş daha eklemek için değil, önemli bir sosyal reformu gerçekleştirmek için murat etmiştir.*⁵⁸ Hz. Peygamber'in bu evliliğiyle köle asıllı biriyle evlenip boşanan bir kadınla soylu bir kimsenin evliliğini yadırgayan anlayışa da cevap verilmiş oluyordu. Böyle boşanmış bir hanımla Hz. Peygamber kendisi bizzat evlenerek insanların Allah katında tarağın dişleri gibi eşit olduğunu bir kez daha ilan etmiş oluyordu.⁵⁹

Sonuç

Kur'ân'ın ilk muhatapları pek çok ayete konu olmuştur. Ancak onlardan bahseden bu ayetlerde onların isimleri açıkça geçmez. Bunun tek istisnası Hz. Zeyd'dir. Kur'ân'ın indiği dönem inanan insanları içerisinde sahabeden Hz. Zeyd'in isminin geçmesi son derece dikkat çekici ve mesaj yüklüdür.

Hz. Zeyd, küçük yaşlarda Hz. Muhammed'in hizmetine girip ömrünün sonuna kadar onunla birlikte olmakla onu yakından tanımış, onun pek çok özel

⁵⁵ Hatta bu konuda Hz. Zeynep kumalarına karşı *sizin nikâhınız yeryüzünde kıyıldı, benim nikâhım ise gökyüzünde bizzat Yüce Allah tarafından kıyıldı* diyerek iftihar ederdi. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/13.

⁵⁶ Vedâ hutbesindeki şu iki cümleyi buna örnek olarak verebiliriz: *İlk kaldırdığım faiz de Abdumuttalib oğlu (amcam) Abbas'ın faizidir... Kaldırdığım ilk kan davası Abdumuttalib'in torunu Rebia'nın kan davasıdır.* Bk. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/298.

⁵⁷ Fahrüddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 25/212.

⁵⁸ Bk. Mevdûdî, *Tefsîmu'l-Kur'ân*, 4/425.

⁵⁹ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: 1986), 1/328-329.

anına tanıklık etmiş, onun maddî ve manevî pek çok ikram ve iltifatlarına mazhar olmuş, sonunda onun atadığı bir başkomutan olarak şehit düşmüş bir şahsiyettir.

Kendisini kurtarmaya gelen ailesine karşı, Hz. Peygamber'in yanında kalmayı tercih etmesi, ilk iman edenlerden olması, Hz. Peygamber ile birlikte ikili olarak gerçekleştirdiği Tâif yolculuğunda bulunması, onun gönderdiği pek çok seriyyeye komutan atanması, Medine'de bulunmadığı zamanlarda Hz. Peygamber'e vekâlet etmesi gibi pek çok sebep onun *Hıbbu'r-Rasûl* unvanını kazanmasını sağlamıştır.

Hz. Zeyd'in Peygamber'in akrabası olan asil bir kadınla evlenmesi, daha sonra onu boşaması, ardından Hz. Peygamber'in onunla evlenmesi, İslam tarihinde önemli sayılan bir inkılâbın gerçekleşmesine sebep olmuştur. Hz. Peygamber'in aracılığı ile gerçekleşen bu evlilikle Allah katında asıl üstünlüğün soy-sopla değil takva ile olduğu bir kere daha tescil edilmiş; yine boşamadan sonra Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği evlilikle, evlatlığın boşadığı kadınla evliliğin, evlatlığın babası konumundaki kişiler için caiz olduğu hükmü uygulamalı olarak gösterilmiştir. Hz. Zeyd, evlatlık edinmeyi yasaklayan Kur'ân hükmünün uygulanması konusunda da ilk örnektir.

Bir iki istisna dışında çoğu müfessir, Hz. Zeyd-Hz. Zeynep evliliği ve boşanması üzerinde geniş açıklamalar yaptıkları halde, Zeyd isminin Kur'ân'da açıkça adı geçen tek sahabî olması konusunda durmamışlardır. Oysa müfessirler sözgelimi Hz. Meryem isminin Kur'ân'da geçiş hikmeti ile ilgili uzun açıklamalar yapmışlardır.

Bir Kur'ân ayetinde ismi geçen ve önemli bir hükmün uygulamasında başrol sahibi olan Hz. Zeyd'in ismi, pek çok konuda rol-model bir şahsiyet olarak namazlar başta olmak üzere Kur'ân'la birlikte okunmaya devam edecektir.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Seybânî. *el-Mu'sned*. İstanbul: 1981.
- Aişe Abdurrahman Bintü's-Şâtî. *Rasulullahın Annesi ve Hanımları*. Konya: 1987.
- Akpınar, Ali. *Kur'ân Coğrafyası*. Ankara: Fecr Yayınları, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (256/870), *el-Câmiu's-Sahih*. İstanbul: el-Amîre, 1353.
- Cürcani, Seyyid Şerif. *et-Ta'rifât*. İstanbul: 1300.
- Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*. İstanbul: MÜ. Üniversitesi Vakfı Yayınları, 2017.
- Dursun, Hakkı Yıldız. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul: 1986.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahrü'l Muhît*. Beyrut: Daru'l fikr, 1992.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Yayınları, ts.
- Erul, Bünyamin. "Zeyd b. Hârise". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1988-1998.
- Fahrüddin er-Râzî. *et-Tefsiru'l- Kebir*. Tahran: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Harman, Ömer Faruk. "Meryem". 29/241. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1988-1998.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: 1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-Târîh*. Beyrut: y.y., 1987.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: y.y., 1982.
- İbnü'l-Arabî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: y.y., 1967.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: y.y., 1984.
- Kılıç, Mustafa. *Zeyd b. Hârise*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2016.
- Köksal, Asım. *İslam Tarihi*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, ts.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed. *el-Uyûn ve'n-Nüket*. Beyrut: ts.
- Mevdûdî Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

-
- Muhammed Hamidullah. *İslam Peygamberi*. İstanbul: y.y. 1980.
- Müslim b. el-Haccac. *el-Câmiu's- Sahih*. Mısır: y.y., 1955.
- Suyûtî, Celalüddin. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Mısır: y.y. , 1978.
- Suyûtî, Celalüddin. *Tefsîru'd-Dürri'l-Mensur fi't-Tefsîri'l-Me'sur*. Beyrut: y.y. , 1983.
- Şulul, Kasım. Hz. *Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*. çev. Zakir Kadiri Ugan & Ahmet Temir. İstanbul: y.y. , 1992.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-Beyan an Te'vili'l Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-fikr, 1988.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsâ. *Sünen*. Mısır: y.y. , 1975.
- Zemahşerî, Carullah Muhammed b. Ömer. *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzîl ve Uyuni'l-Ekâvîl*. Beyrut: ts.
- Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Bürhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: y.y. , 1972.

A Quran Hero for Youngsters: Zayd as the Only Sahabah Mentioned in Quran (V: H:8/M:629)*

Ali AKPINAR**

Abstract

There are countless subtleties includes some significant purposes in the narrations of the Wise Book. As its message is universal and everyone who reads it finds himself in its stories told, The Qur'an does not mention place and person names too much. However, sometimes it gives place to some names for very specific reasons and wisdom. For instance, any woman's name other than Meryem is not mentioned clearly in the Qur'an. There are many verses about the first addressees in the Qur'an, but except the name of the Prophet, only Zayd's name is clearly mentioned. Among the polytheists of the period when the Qur'an was revealed, only Abū Lahab's cognomen is clearly mentioned.

In this article, the short biography of Zayd, one of the names clearly mentioned in the Qur'an, and the reason and wisdom of his name will be discussed, the verses about Zayd will be touched, among these verses, especially the verse whose name is clearly mentioned will be analyzed. In this way, the personality of the hero of the Qur'an will be revealed in a guiding aspect to today's youth in particular and to all humanity in general.

Keywords: Qur'an, Zayd b. Hārise, Name, Companion, Wisdom.

Gençlere Örnek Bir Kur'ân Kahramanı: Kur'ân'da İsmi Geçen Tek Sahabî Hz. Zeyd (V: H:8/M:629)

Öz

Hikmetli kitabın anlatımlarında sayısız mesaj yüklü incelikler vardır. Kur'ân, mesajının evrensel olması, okuyan herkesin kendisini anlatılan kıssaların içerisinde bulması gibi hikmetlere mebnî olarak yer ve şahıs isimlerini çok fazla zikretmez. Ancak bazen de çok özel sebep ve hikmetler için bazı isimlere yer verir. Sözelimi Kur'ân'da Hz. Meryem'den başka kadın ismi açıkça geçmez. Kur'ân'da ilk muhataplarla ilgili pek çok ayet vardır, ancak

* **Date of Submission:** 27.05.2020 **Date of Acceptance:** 25.12.2020

This paper is the English translation of the study titled "Gençlere Örnek Bir Kur'ân Kahramanı: Kur'ân'da İsmi Geçen Tek Sahabî Hz. Zeyd (V: H:8/M:629)" published in the 12th issue of *İlahiyat Akademi*. (Ali AKPINAR, "Gençlere Örnek Bir Kur'ân Kahramanı: Kur'ân'da İsmi Geçen Tek Sahabî Hz. Zeyd (V: H:8/M:629)", *İlahiyat Akademi*, sayı: 12, Aralık 2020, s. 97-116.) The paper in Turkish should be referred to for citations.

** Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Divinity Ahmet Keleşoğlu, Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı lakpinar1@gmail.com ORCID: 0000-0001-5188-3884

A Quran Hero for Youngsters:
Zayd as the Only Sahabah Mentioned in Quran

onlardan Hz. Peygamber'in ismi dışında yalnızca Hz. Zeyd'in ismi açıkça geçer. Kur'an'ın indiği dönem müşriklerinden de yalnızca Ebû Leheb künyesi açıkça geçer.

Bu yazıda Kur'an'ın açıkça andığı isimlerden biri olan Hz. Zeyd'in kısa özgeçmişi, isminin anılma sebep ve hikmeti üzerinde durulacak, Hz. Zeyd ile ilgili ayetlere temas edilecek, bu ayetlerden özellikle isminin açıkça geçtiği ayetin tahlili yapılacaktır. Bu şekilde bir Kur'an kahramanının şahsiyeti, özelde günümüz gençlerine, genelde tüm insanlığa mesaj verici yönüyle ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Hz. Zeyd b. Hârise, İsim, Sahabi, Hikmet.

Summary

The Qur'an defines itself as the wise Qur'an: Yâ-Sîn, By the Quran, full of Wisdom! (Ya-Sin 36/1-2) Because it is the word of Almighty Allah, who has countless wisdom every time he says and acts. The revelation of the Book is from God, the Almighty, the Wise. (az-Zumar 39/1, al-Ghafir 40/2, al-Jathiyah 45/2, al-Ahkaf 46/2) The duty of the reader of the Quran is to investigate its wisdom and reveal them in proportion to his power. As the wisdoms of the Quran are understood, its uniqueness will be understood better, faith in it will become stronger and this strong faith will lead the interlocutors to fulfill the requirements of the Divine message. This will be possible by reading in depth.

While the Quran presents parables that happened before its revelation and what happened in the revelation period, it tells them in exemplary aspects without going into detail. Because he doesn't want his message to be lost in the details. As a matter of fact, he does not tell the events he describes in chronological order and from beginning to end, but rather in sections with message-giving aspects. For example, in the story of Moses, which is mostly described in the Quran, life story isn't told from the birth of Moses to his death. And his parable is presented in sections in different suras. The story of Joseph, which is described as the most beautiful of the stories, is also similar. For example, in that story, Joseph's family life and his struggle for tawhid after becoming a prophet are not explained in detail. For the same reason, the Qur'an does not include too many names of places and persons in its narratives. However, from time to time, the Quran mentions place and person names to prove that what it tells happened in real life. This method of expression also enables what is told to become concrete in the minds. In addition to the names of many prophets, the name of Mary, the only woman mentioned in the Qur'an, and the name Zayd, the only companion mentioned among the people of the period when Qur'an was revealed, are also quite remarkable. Mary is the only woman whose name is mentioned in the Quran, and Zayd is the only Companion whose name is mentioned in the Quran. There is a lot of wisdom in both presentations.

Although our tafsirs give extensive information about the wisdom of the mention of Mary's name in the Quran many times, they do not dwell on the wisdom of the mention of Zayd's name. Perhaps this was because of the mention of the name of Mary thirty-four times as a woman and the mention of Zayd once. However, even if it occurs once in the Quran, every word and every subject is worth focusing on and researching. Besides, although his name is not clearly mentioned, there are other verses were revealed about Zayd. There are verses sent down about other Companions, but the fact that Zayd's name is clearly mentioned makes him different from the others.

In this article, we will try to reveal the example of this beautiful person that sheds light on everyone young and old, male and female, with his beauty in childhood, youth and maturity by emphasizing the wisdom of Zayd's name being clearly mentioned. For this reason, we will try to explain the wisdom in the mention of the name of Zayd after summarizing the wisdom of the mention of name of Mary, who is the only woman mentioned in the Quran, in the verses.

Of course, every subject discussed in the Quran is important, and every name mentioned by the Quran is worth emphasizing. However, if this name is, like Zayd, has served the Prophet Muhammad since his early ages, was one of the first of those who believed in him, played a role in determining many religious rulings, and after living a life full of Islamic beauties, emigrated from this world as a martyr at the front, it will be of particular importance. Zayd was a person who entered the Prophet Muhammad's service at the age of eight and showed his foresight and strength saying I would not prefer Muhammad to anyone to his father who came to take him with his uncles when he was a young man at the age of fifteen. The fact that he was one of the first Muslims at the age of twenty-nine is another indicator of his prudence. After living a fertile life full of virtues such as sincerity, loyalty, prudence, foresight, wisdom, courage, sacrifice, compassion and surrender, leaving this world as a martyr at the age of fifties is a special grace of Almighty Allah for that beautiful person.

Zayd is a person with many attributes who has been a servant of the Prophet from childhood until the end of his life, his only companion in his migration to Taif, son of the Prophet Muhammad before adoption was banned, Hamza's brother in the Mecca era of Islam and in the Madinah period, Useyd b. Hudayr's brother, the servant of the Prophet who brought his family to Madinah in the Migration, herald of victory after the battle of Badr, a benefactor who has received the praise of the Prophet with his good deeds, the flag-bearer of the muhajirs in the Battle of the Trench, commander in many battles, commander-in-chief in the last war he was martyred, father of Usama, the commander appointed by the Prophet on his deathbed; actively participated in determining religious provisions such as prohibition of adoption, marrying the woman divorced by adopted person. Zayd is a person who was promoted from slavery to Prophet's commandership and finally to martyrdom. In addition to the thirty-seventh verse of Surat al-Ahzab, in which

his name is clearly mentioned in the Quran, there are other verses regarding him. They will also be mentioned in the article.

Recognition of heroes like Zeyd is of great importance in today's world, where beautiful role models are highly needed. Because Zayd's example is an example that guides everyone and can be lived in any period if desired. In this context, we tried to reveal Zayd's exemplary personality in this study in order to be recognized as a role model for young people.

Özet

Kur'ân-ı Kerîm, kendisini hikmetli Kur'ân diye tanımlar: Yâsîn, hikmetli Kur'ân'a andolsun! (Yâsîn 1/2) Zira o, her söylediğinde ve her eylediğinde sayısız hikmet olan Yüce Allah'ın kelimidir. Kitap'ın indirilmesi, Azîz ve Hakîm olan Allah katındandır. (Zümer 39/1, Ğâfir 40/2, Câsiye 45/2, Ahkâf 46/2) Kur'ân okuyucusuna düşen, onun hikmetlerini araştırmak ve gücü nispetinde onları ortaya koymaktır. Zira Kur'ân'ın hikmetleri anlaşıldıkça onun eşsizliği daha iyi anlaşılacak, ona iman güçlenecek ve o güçlü iman muhataplarını, İlahî mesajın gereklerini yerine getirmeye götürecektir. Bunun gerçekleşmesi ise derinlikli okumakla mümkün olacaktır.

Kur'ân, inişinden önce yaşanmış kıssaları ve indiği dönemde yaşananları muhataplarına sunarken onları, detaya inmeden ibret verici yönleriyle anlatır. Zira o, mesajının ayrıntılar içerisinde kaybolmasını istemez. Zaten o, anlattığı olayları kronolojik bir sırayla ve baştan sona anlatmaz, aksine mesaj verici yönleriyle kesitler halinde anlatır. Sözelimi Kur'ân'da en fazla anlatılan Musâ kıssasında, Hz. Musa'nın doğumundan ölümüne bir hayat hikâyesi anlatılmaz. Ve onun kıssası, farklı surelerde kesitler halinde sunulur. Kıssaların en güzeli diye nitelenen Hz. Yusuf kıssası da benzerdir. Sözelimi o kıssada Hz. Yusuf'un aile hayatı, peygamber olduktan sonraki tevhid mücadelesi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaz. Yine aynı sebeple Kur'ân anlatımlarında, çok fazla mekân ve şahıs isimlerine yer vermez. Ancak zaman zaman Kur'ân, anlattıklarının gerçek hayatta yaşandığına kanıt olsun diye yer ve şahıs isimlerini zikreder. Bu anlatım metodu, anlatılanların zihinlerde somutlaşmasını da sağlar. Pek çok peygamber ismi yanında Kur'ân'da ismi geçen tek kadın olan Hz. Meryem ismi ve Kur'ân'ın indiği dönem insanlarından adı anılan tek sahâbî olan Hz. Zeyd ismi de bu meyanda oldukça dikkat çekicidir. Hz. Meryem, Kur'ân'da ismi geçen tek kadındır, Hz. Zeyd de Kur'ân'da ismi geçen tek sahabîdir. Her iki sunumda da pek çok hikmet vardır.

Tefsirlerimiz, Hz. Meryem'in isminin Kur'ân'da defalarca geçiş hikmetiyle ilgili bilgilere geniş yer verdikleri halde, Hz. Zeyd'in isminin geçiş hikmetleri üzerinde pek fazla durmazlar. Belki de bunda Hz. Meryem isminin kadın olarak otuz dört kere geçmesine karşılık; Hz. Zeyd'in isminin bir kere geçişinin etkisi

olmuştur. Ne var ki Kur'ân'da bir kere de geçse her kelime, her konu üzerinde durulmaya ve araştırılmaya değerdir. Kaldı ki ismi açıkça geçmese de Hz. Zeyd ile ilgili olarak inmiş başka ayetler de mevcuttur. Başka sahâbîler hakkında inmiş ayetler vardır. Ancak Hz. Zeyd'in isminin açıkça zikredilmesi, onu diğerlerinden farklı kılmaktadır.

Biz bu yazımızda, Hz. Zeyd'in isminin açıkça anılış hikmetleri üzerinde durarak bu güzel insanın çocukluk, gençlik ve olgunluk çağlarındaki güzellikleriyle genç-yaşlı, kadın-erkek tüm herkese ışık tutan örnekliğini ortaya koymaya çalışacağız. Bunun için de önce Kur'ân'da ismi geçen tek kadın Hz. Meryem'in ayetlerde anılış hikmetlerini özetledikten sonra buradan hareketle Hz. Zeyd'in isminin anılışındaki hikmetleri açıklamaya çalışacağız.

Elbette Kur'ân'da ele alınan her konu önemlidir, Kur'ân'ın andığı her isim de üzerinde durulmaya değerdir. Ancak bu isim Hz. Zeyd gibi, küçük yaşlarından itibaren Hz. Muhammed'in hizmetinde bulunmuş, ona iman edenlerin ilklerinden olmuş, pek çok dinî hükmün belirlenmesinde rolü olmuş ve İslamî güzelliklerle dopdolu bir hayat yaşadıktan sonra cephede şehit olarak bu dünyadan göç etmiş bir şahsiyet olursa ayrı bir ehemmiyet arz edecektir. Hz. Zeyd, sekiz yaşlarında Hz. Muhammed'in hizmetine girmiş, on beş yaşlarında bir delikanlı iken amcalarıyla birlikte kendisini almaya gelen babasına, ben Muhammed'i, hiç kimseye tercih etmem diyerek onun yanında kalma feraset ve dirayetini gösteren bir şahsiyettir. Onun yirmi dokuz yaşlarında ilk Müslümanlardan olması da basiretinin bir başka göstergesidir. Samimiyet, sadakat, basiret, feraset, dirayet, cesaret, fedakarlık, sehavet, teslimiyet gibi pek çok erdemle dolu bereketli bir hayatı yaşadıktan sonra ellili yaşlarda şehit olarak bu dünyadan ayrılması da o güzel insana Yüce Allah'ın özel bir lütfudur.

Hz. Zeyd, çocukluğundan yaşlardaki ahir ömrüne kadar Hz. Peygamberin hizmetkârı, onun Tâif'e hicretinde yegâne yol arkadaşı, evlatlık yasaklanmadan önce Hz. Muhammed'in oğlu, İslam'ın Mekke döneminde Hz. Hamza'nın Medine döneminde ise Üseyd b. Hudayr'ın kardeşliği, Hicrette Hz. Peygamberin ailesini Medine'ye getiren görevlisi, Bedir savaşından sonra zafer müjdecisi, yaptığı hayırlarla Hz. Peygamberin müjdesine ve övgülerine nail olmuş bir hayır adamı, Hendek savaşında Muhacirlerin sancaktarı, pek çok seriyyede komutan, şehit olduğu son seriyyede de komutanlar komutanı başkumandan, yine Hz. Peygamberin ölüm döşeginde atadığı komutanı Hz. Üsame'nin babası; evlatlığın yasaklanması, evlatlığın boşadığı kadınla evlenilmesi, gibi dini hükümlerin belirlenmesinde aktif olarak yer almış pek çok meziyetle mücehhez bir şahsiyettir. Kölelikten Peygamber komutanlığına ve nihayet şehadete terfi eden bir kişiliktir Hz. Zeyd. Kur'ân'da ismi açıkça geçen Ahzab suresi otuz yedinci ayet yanında, onunla ilgili olarak başka ayetler de inmiştir. Yazıda onlara da temas edilecektir.

Rol model güzel insanlara hararetle ihtiyaç duyulan günümüzde Hz. Zeyd gibi kahramanların tanınması büyük önem arz etmektedir. Zira Hz. Zeyd'in

örnekliği, herkese yön veren ve istenirse her dönemde yaşanılabilir bir örnekliktir. Bu bağlamdan hareketle özellikle gençler için bir rol model olarak tanınması gayesiyle bu çalışmamızda Hz. Zeyd'in örnek kişiliğini ortaya koyma gayretinde olduk.

A. The Brief Background of Zayd

Zayd ibn Harithah was born 35 years before the initiation of Prophecy (m: 581). Despite being a member of Qalb tribe from Yemen, our references introduced him in the list of Hashim tribe. He was kidnapped during childhood and sold as a slave in Uqaz fair, purchased by Haqim ibn Hizam, the nephew of Hatijah , gifted to her who gifted him to the Prophet Muhammad, her husband. Zayd was around eight years old during those times. His father who looked for him came to Mecca with his brothers and aimed to take him back in return for a certain sum. Our Prophet set Zayd free in terms of staying or going with his family, but Zayd preferred staying with the Prophet with the statement *I prefer nobody over you*¹. Upon hearing this, the Prophet set him free and adopted him as a son. During those years, Zayd was around 15 years old. Zayd's preference of staying with the Prophet thanks to the human and ethical merits he witnessed, rather than going with his family, indicates how tolerant and patient he was even during those early ages. He was among the first Muslims despite an early age, which is a clear evidence to the previous point.

Until the revelation of the fifth verse of surah Ahzab prohibiting adoption, ²Zayd was called *Zayd ibn Muhammad*. As he was loved by the Prophet, he was also called *Hibbu-Rasul/Dear Friend of the Messenger*. He stayed with the Prophet throughout his life. Aisha expressed the love of Prophet to Zayd as follows: *Zayd ibn Harithah once came to Madinah; the Messenger was in my room. After Zayd knocked on the door, the Prophet stood up, and hugged and kissed him.*³

He was one of the first Muslims at the age of 29, and he is the first Muslim male from the class of freed slaves (mawla). While the Prophet was praying at Kaaba, Zayd sat with Ali behind the Prophet and observed and protected him. The Prophet declared him a sibling with Hamza in Mecca and with Usaid ibn Hudayr in Medina. During his journey to Taif, Zayd made great efforts to protect the Prophet as the only person accompany him , and he was soaked in blood together with him.

¹ Muhammad ibn Isa Abu Isa at-Tirmidhi, *Sunan* (Egypt: s.n., 1975), "Manaqib", 39.

² Prohibition of adoption does not mean that orphans should be left alone. Islam made numerous arrangements regarding the rights of these children. To prevent the confusions regarding the topics of heritage and marriage, the prohibition only covered the issue of registering a child of another person.

³ Tirmidhi, "Istizan", 32.

The Prophet ordered the following about him: *You are our brother and mawla*.⁴ Zayd deserved all these compliments with his sincerity, preference of Muhammad over his family and merits. After the revelation of the verse *None of you [believers] will attain true piety unless you give out of what you cherish: whatever you give, God knows about it very well*⁵, Zayd considered his favorite belonging as his horse named Shaybal(ah) and donated the horse to a charity; seeing his sincerity and submission, the Prophet gave good news to Zayd, saying *It is without doubt that Allah Almighty accepted your benevolent act*.⁶ This shows his sincerity and submission toward the verses.

Zayd was present in the battles of Badr, Uhud and Trench and in Hudaibiyyah. He also participated in the conquest of Khaybar. He was the person who brought the news of triumph at Badr to the Prophet in Medina while riding on his camel. He was also the banner bearer of refugees in the Battle of Trench. He joined many campaigns (seven or nine) as a commander. Aisha stated the following about him: *When the Prophet sent an army to a campaign, he would certainly assign Zayd as the commander. If he had been alive, he would have assigned Zayd as his caliph*.⁷ Zayd's strong will as well as his ability to make correct decisions rapidly and his strong body may explain the aforementioned statement. The Prophet stated that Zayd and his son Usamah were devoted to his command, after hearing the malevolent claims about Zayd assigning his son as the army commander. *You are criticizing his command, just like you did for the command of his father Zayd. I swear he is devoted to his command and sweetest person in my eyes*.⁸

When Zayd was 32, he had a son named Usamah from his marriage with Ummu Ayman, who was the nanny of the Prophet; she was a selected woman praised by the Prophet with the following words *my mother after my real mother, one of the noble women from the paradise*⁹. Having moved to Madinah, Zayd came to Mecca with Abu Rafi later, bringing the families of the Prophet and Abu Baqr to Madinah.

After the triumph of Badr, the Prophet let him marry Zaynab bint. Jahsh, the daughter of his aunt. With this marriage performed under the surveillance of the Prophet, the aim was to present an example to the termination of a social layer such as slave and master in Islam. However, the marriage resulted in divorcement in just two years.

⁴ Abu Abdillah Muhammad ibn Ismail al-Bukhari, *al-Jamiu as-Sahih* (Istanbul: al-Amirah, 1353), "Sulh", 6.

⁵ Ali 'Imran 3/92.

⁶ Muhammad ibn Jarir Tabari, *Jamiu al-Bayan an Ta'wili al Quran* (Beirut: Daru al-fiqir, 1988), 3/348; Jalal ad-Din Suyuti, *Tafsiru ad-Durri al-Mansur fi at-Tafsiri al-Ma'sur* (Beirut: s.n., 1983), 3/662.

⁷ Abu Abdillah Ahmad ibn Muhammad ibn Hanbal ash-Shaybani Ahmad ibn Hanbal, *al-Musnad* (Istanbul: s.n., 1981), 6/226-227, 254, 281.

⁸ Bukhari, "Fadailu Ashabi an-Nabi", 17, "Ayman", 2; Muslim, "Fadailu as-Sahabah", 63, 64; Tirmidhi, "Manaqib", 39.

⁹ Asım Köksal, *İslam Tarihi* (Istanbul: Şamil Yayınevi, 1987), 2/54.

A Quran Hero for Youngsters:
Zayd as the Only Sahabah Mentioned in Quran

At the age of 50-55, the Prophet assigned him as the commander of commanders to the Battle of Mu'tah, also called Jayslu al-Umarah due to multiple commanders being assigned, and sent him with prayers. After hearing the news of martyrdom, the Prophet cried and stated the following to those asking the reason: *This is the longing of a lover to his love... May you all pray for forgiveness for Zayd; he is in paradise and running there.*¹⁰ Omar gave the following answer to his son Abdallah who objected to Usamah, son of Zayd, receiving a higher salary than him, reflecting the noble position of Zayd and his son Usamah: *"Zayd and his son Usamah were closer to the Prophet than you and me. By doing so, I preferred the love of the Prophet over the love of mine."*¹¹

As understood from these brief statements, Zayd had many capabilities and could be a role model for people in any subjects.

B. Being the Only Sahabah Mentioned in Quran

1. Names Mentioned in Quran

Education of humankind started by learning names. Allah Almighty taught the names of goods to Adam. Humans' test with the angels occurred through names.¹² Names are the most important indicators helping objects and subjects be known. Without the names, learning could not be so easy and rapid.

As the last divine book, Quran uses the names of locations, people and others while presenting its message. From a general perspective, Quran does not mention the names of many heroes and locations while reflecting the real events of the past. The main reason here is that the message here is universal and that the message does not get lost within details. Therefore, anybody can take a specific lesson from the anecdote shared. However, Quran still mentions certain names to objectify the events it presents and reflect that these events were experienced in advance.

Names of 25 prophets out of thousands are mentioned in Quran.¹³ Based on the revelation order, the first person to be mentioned in Quran is the Prophet Jonah. He is mentioned in the verse 48 of the surah al-Qalam as 'Sahibu al-Hut' (Owner of

¹⁰ Muhammad Hamidallah, *İslam Peygamberi* (Istanbul: s.n., 1980), 1/72; Abu al-Ala Mawdudi, *Taḥṣīmu al-Quran* (Istanbul: s.n., 1996), 4/423-424; Aisha Abd ar-Rahman Bintu ash-Shati, *Rasulullahın Annesi ve Hanımları* (Konya: 1987), 149-158; Bunyamin Arul, 'Zayd ibn Harithah', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Istanbul: TDV Yayınları, 1988-1998), 44/319-320; Kasim Shulul, *Hiz. Peygamber Devri Kronolojisi* (Istanbul: İnsan Yayınları, 2003), 151-156; Mustafa Kılıç, *Zayd ibn Harithah* (Istanbul: Siyer Yayınları, 2016), 23-170.

¹¹ Tirmidhi, "Manaqib", 39, 40.

¹² See al-Baqarah 2/30-33.

¹³ See Ali 'Imran 3/33, an-Nisa, 4/163-164, al-Anam 6/83-86, al-Araf 7/65, 73, 85, al-Anbiyah 21/85, Sad 38/48. The name Muhammad is mentioned in four sections of Quran (Ali 'Imran 3/144, al-Ahzab 33/40, Muhammad 47/2, al-Fatih 48/29), while the name Ahmad is present in one section (as-Saf 61/6).

fishes); the Prophet Muhammad is told to be patient against the reactions of the disbelievers from Mecca just like how the Prophet Jonah did. Among the good people of the past, only the names of Imran, Uzayr, Tubba and Luqman are mentioned in Quran. Moreover, among the disbelievers of the previous era, only the names of Kharun, Khaman, Samiri, Jalut and Azer are mentioned. Our references discussed whether these are names or titles.

As a title¹⁴, Ilyas, Zulqifl (fortunate one) and Zulqarnayn (ruler with power) are mentioned in Quran as the good people from the pre-Quranic era, while the name of Pharoah is mentioned as the disbeliever from the pre-Quranic era. Additionally, the terms "Israil" and "Messiah" are mentioned as the titles of the Prophet Ya'qub and Christ. Ilyas is claimed to be the title of Idris, while Zulqifl is thought to be used for calling Ilyas.¹⁵ Among the women, only the name of Mary is mentioned in Quran .

There are many verses about the believing and disbelieving men and women during the period of revelation. But, names of people are not clearly mentioned in these verses. We learn about whom these verses are through the interpretation sources. Learning about whom the verses are provides significant contribution to correctly understanding the verses with a true/concrete example. But the important point here is that the person mentioned in the verse is not actually mentioned clearly and that the purpose is to convey the message in the verse to broader sections. For instance, to understand the verses about the sahabah members correctly and easily, getting to learn the sahabah members and their traits that resulted in the revelations would be a suitable action. Therefore, meanings in the verse are conveyed to the other believers with similar attitudes and traits. Similarly, verses about the Mecca polytheists can be understood more easily and healthily by understanding the attitudes of these polytheists and their traits resulting in revelations. Similarly, conveying/implementing the verse to the polytheists with similar characteristics and letting them know about the figures of malevolence can be ensured. The message is conveyed to the following generations considering the common norm *the reason being particular in the Tafsir discipline does not prevent the order from being general*.

Following this introduction, efforts will be made to explain the wisdom behind mentioning the name of Mary, the only women mentioned in Quran who were explained in detail in our tafsir works in regard to her name being mentioned in Quran, and names of two figures from the era of revelation to understand the topic better.

¹⁴ *Laqap* is the title used to praise or criticize somebody with a word other than their names; *Qunyah* is the name assigned to a person along with the terms Abu or Um (father or mother). See Sayyid Sharif Jurjani, *at-Tarifat* (Istanbul: 1300), 187, 193.

¹⁵ See. Jalal ad-Din Suyuti, *al-Itqan fi Ulumi al-Quran* (Egypt: s.n., 1978), 2/183-184.

2. Mentioning Mary in Quran

As Israeli people blemished the name of Mary and her fatherless son Christ , Allah Almighty clearly mentioned her name several times to nullify their claims and show that Mary had no association with the gossips.¹⁶ There are many wisdoms behind this. First of all, Mary is not a regular woman. She delivered a boy, who is Christ, although she did not marry/was not with any men. Therefore, she was called Batul as she devoted herself to Allah and protected her bodily and mental purity *as well as* her honor.¹⁷

Mary was devoted to Allah even in mother's womb,¹⁸ and assigned to a temple under the surveillance of Zechariah. She was a person living in accordance with her name meaning Allah's servant, and she was able to stay pure in a malevolent society. She managed to be the representative of honor, being worth of being mentioned in Quran and a name for a surah in Quran with these benevolent traits of hers. Christ, who was born as the son of Mary upon the inaccessible order and power of Allah Almighty , was introduced as *Christ the son of Mary* to show that he had a proper lineage despite having no father.¹⁹

Only the names of two people, other than the Prophet Muhammad, from the revelation period are mentioned in Quran. One of them is Zayd ibn Harithah, a believer, while the other is Abu Lahab, a disbeliever. The wisdom behind mentioning the name of Abu Lahab will be explained in the following section.

3. Mentioning the Qunya of Abu Lahab

Quran mentions him with his qunya as it was known by everybody then or as his name Abd al-Uzza (servant of the idol Uzza) has an improper meaning.²⁰

Abu Lahab was a person with all sorts of negativeness in his personality. Despite his closeness to the Prophet , he was one of the first who objected to him and organized the polytheists against him. He was a malevolent uncle, a father in law, a family with his wife and a fierce enemy to the campaign of the Prophet. He was mentioned in Quran as a person who had all sorts of malevolence in his personality, who was confirmed that he would not be a Muslim later, and who was the leader of the polytheists, and he became a symbol in this context. By mentioning

¹⁶ Badr ad-Din Muhammad ibn Abdillāh Zarqashī, *al-Burkhan fi Ulumi al-Quran* (Beirut: s.n., 1972), 1/163.

¹⁷ See Ömer Faruk Harman, 'Meryem', *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Istanbul: TDV Yayınları, 1988-1998), 29/241.

¹⁸ Ali 'Imran 3/35.

¹⁹ See Ali Akpınar, *Kur'ân Coğrafyası* (Ankara: Fecr Yayınları, 2002), 87.

²⁰ Zarqashī, *al-Burkhan*, I, 162; Abu al-Faraj Ibnu al-Jawzī, *Zadu al-Masir fi ilmi at-Tafsir* (Beirut: s.n., 1984), 9/259. The verse mentioning Abu Lahab is as follows: "*May the hands of Abu Lahab be ruined, and ruined is he*" Tabbat 111/1.

his qunya, the aim was to give a permanent lesson to the people until the end of time.

4. Mentioning Zayd in Quran

There are many wisdoms in mentioning Zayd in Quran. First of all, the relevant topic in Quran is the clear indicator that the event in the topic is totally real. The topic covers a process of divorcement. Names are the determinant factors in marriage and divorcement. The authority of divorcement belongs to the husband first, therefore the name of Zayd was mentioned. Furthermore, a significant jahiliyyah practice was abolished and a new religious practice was performed in this divorcement. Therefore, explaining the event in a concrete form was needed. This practice showed that an adopted child cannot be the true child, and adopting a person does not prevent the adopting father from marrying the woman who got divorced from the adopted son. Regardless of the reason and wisdom, Zayd was clearly mentioned in Quran, which was a great blessing for this sahabah.

Allah Almighty mentioned the name of Zayd in Quran in an explicit manner, granting divine blessings. From then on, Zayd became a person whose name was mentioned in mihrabs/prayers and gained a significant importance, which was a consolation for Zayd who lost the honor of being Muhammad's son by being adopted. Therefore, Zayd's name has been mentioned by Muslims thanks to a Quran verse. Zayd's name was honor, exalted and written in pure pages. Honored clerks mentioned his name during tilawah. Such an honor was granted to Prophet and Zayd during the revelation period. The verse also brings good news to Zayd with the statement *the one who was favored by Allah*. The blessing here is believing, which approves the believer side of Zayd and is an evident that he is a member of paradise society. Moreover, learning this before passing was another blessing for him.²¹

Before the assignment of Prophecy, the Prophet adopted his slave Zayd ibn Harithah in line with Arabic traditions. Therefore, polytheists called Zayd 'Muhammad's son'²². His name was clearly mentioned to show he was not the son of the Prophet.²³ Quran clarifies the topic as follows: *Muhammad is not the father of [any] one of your men, but [he is] the Messenger of Allah and seal [i.e., last] of the prophets. And ever is Allah, of all things, Knowing.*²⁴ Quran prohibited marrying the wife of biological son for fathers with the following verse: ... *Prohibited to you [for marriage]*

²¹ Abu Abdillah Muhammad ibn Ahmad Qurtubi, *al-Jami' li Ahqami al-Quran* (Beirut: Daru Ihya'i Turasi al-Arabi, n.d.), 14/194.

²² Abdallah ibn Omar stated that they called Zayd as Zayd as Muhammad's son until the revelation of the surah al-Ahzab verse 5. Tirmidhi, "Manaqib", 39.

²³ Zarkashi, *al-Burkhan*, II, 1/163.

²⁴ al-Ahzab 33/40.

*are the wives of your true sons.*²⁵ Stating that the Prophet had no living son, it was explained that his marriage was legitimate.

The verse mentioning Zayd's name is as follows: *"So, when Zayd had no longer any need for her, We married her to you in order that there not be upon the believers any discomfort concerning the wives of their adopted sons when they no longer have need of them. And ever is the command of Allah accomplished."*²⁶

Just like Abu Lahab who had all sorts of malevolence in his personality, Zayd was the representative of benevolence who was a role model for the people around him. Some of his traits that were not granted to everybody were mentioned above.

Zayd could not hold his tears when the Prophet read him the verse with his name, saying *"O, so my name was mentioned in Quran?"*²⁷ The Prophet told Ubay ibn Qa'ba *Allah Almighty ordered me to read the surah Bayyinah to you* and upon hearing this, Ubay could not hold his tears saying *So Allah mentioned my name.*²⁸ Qurtubi reflects Zayd's happiness as follows: *Considering how happy he became when he was told he was mentioned by Allah despite not being mentioned in Quran, how come he can hold his happiness when he will be mentioned until the end of time thanks to Quran!*²⁹

Despite being originally a slave, Zayd married Zaynab, a woman from a noble and free family, reflecting the principle/reform of equality in Islam with his personality.³⁰ Following a blessed life, he completed his time by falling a martyr in Mu'tah while commanding the army of Islam assigned by the Prophet, and he became a person mentioned in Quran by achieving the blessings of Allah and the Prophet as reflected by the relevant verse.

5. Examination of the Verses About Zayd

Owing to being one of the first Muslims next to the Prophet, Zayd was the person who heard many Quran verses for the first time and practiced them in the best way possible. An example in this regard is his attitude when infaq verse was revealed. Zayd is among the first to remember among the poor people in the verse *And do not drive away those who invoke their Lord in the morning and the evening, seeking His pleasure all the time*³¹ who are *Suhayb, Ammar, Bilal, Habbab, Ibn Ummi Abd*³² and others.

²⁵ an-Nisa 4/23.

²⁶ al-Ahzab 33/37.

²⁷ See Qurtubi, *al-Jami'*, 14/193-194.

²⁸ al-Bukhari, "Tafsir", Surah 98.

²⁹ See Qurtubi, *al-Jami'*, 14/194.

³⁰ Qurtubi states that the verse is an evidence to that equality between the spouses can be established through religious topics rather than lineage. See Qurtubi, *al-Jami'*, 14/187.

³¹ al-Anam 6/52.

Until the revelation of surah Ahzab verse 5, Zayd was called *Muhammad's son*. After the revelation of the verse, he was associated with this father Harithah and called *Harithah's son*.³³ The verse in question is as follows: *Call them by (the name of) their (real) fathers; It is more equitable in the sight of Allah. And if you do not know their fathers, then they are your brothers in faith and your friends. There is no sin on you in the mistake you make, but in that which you do with intention of your heart; and Allah is Most-Forgiving, Very-Merciful.*³⁴

One of the believers who were mentioned and praised in some of the verses including the one regarding the false claims against Aisha *this is a great slander*³⁵ is Zayd. The verses in question are as follows: *When you heard of it, why did the believing men and women not think well of their own folk and say: "This is a manifest calumny?"³⁶ And why, when you heard it, did you not say, "It is not for us to speak of this. Exalted are You, [O Allāh]; this is a great slander"?*³⁷ Believers praised in the verse displayed a believer's attitude before the revelation. They were reflected as a model to the believers of the following periods after verses about them were revealed. Zayd was considered to be worth of these praises, which shows the sound characteristics of his knowledge and background from the Prophet and Quran. People who do not have such a solid background cannot protect their consistent and solid states against incidents and crises.

In addition to the verbal warnings and advices, the Prophet Muhammad took significant practical steps to abolish the social class discrimination in the society which existed as a jahiliyyah tradition. For that purpose, he declared brotherhood between the believers twice, once before Migration in Mecca and once after Migration in Medina, making believers equal to one another. In fact, the verse *The believers are but one brotherhood*³⁸ is a clear universal call in this regard. But he himself took a step for that purpose. Following these steps, slaves and masters became brothers, becoming closer to one another and protecting each other more than before. One of his relevant practices was to declare his slave Zayd a brother with his uncle Hamza. Another example was the marriage between Zaynab and Zayd. He mentioned his thought to Zaynab who did not initially want to accept this offer thinking Zayd was not match to her. *It does not behove a believer, male or female, that when Allah and His Messenger have decided an affair they should exercise their choice. And whoever disobeys Allah and His Messenger has strayed to manifest error.*³⁹ This verse

³² Tabari, *Jamiu al-Bayan*, 7/200-203.

³³ Tabari, *Jamiu al-Bayan*, 21/119; Ibn Qasir, *Tafsiru Qurani al-Azim*, 3/465-467; Bukhari, "Tafsir", Surah 33.

³⁴ al- Ahzab 33/5.

³⁵ Said ibn Musayyab says the first sahabah members who rejected such claims saying *no way, this is an awful slander* were Zayd ibn Harithah and Abu Ayyub al-Ansari. In another narrative, Saad ibn Muaz was among the first to state that. See Suyuti, *Durru al-Mansur*, 3/662.

³⁶ an-Nur 24/12.

³⁷ an-Nur 24/16.

³⁸ al-Hujurat 49/10.

³⁹ al-Ahzab 33/36.

was revealed in this context, Zaynab accepted to marry saying *I cannot resist to the Prophet of Allah*.⁴⁰ This verse resulted in the occurrence of the marriage between Zayd and Zaynab which ended after two years. After saying he would get divorced from his wife, Zayd was advised to keep his marriage and wife. In fact, the marriage between Zayd and Zaynab became a revolutionary symbol in the society, and the divorcement between this couple became the symbol of abolishing a significant practice.

The following verses were revealed in this regard:

When you said to the one on whom Allah bestowed favor and you bestowed favor, "Keep your wife and fear Allah," while you concealed within yourself that which Allah is to disclose. And you feared the people, although it was more convenient that you fear Allah. So, when Zayd had no longer any need for her, We married her to you in order that there not be upon the believers any discomfort concerning the wives of their adopted sons when they no longer have need of them. And ever is the command of Allah accomplished

*There is no problem for the prophet in (doing) what Allah has prescribed for him a customary practice of Allah in the case of those who have gone before and Allah's command is pre-determined by destiny.*⁴¹

What Allah Almighty blessed Zayd with was making him close to the Prophet Muhammed, honoring him Islam as one of the first to be honored, letting him learn Islam from the first source, and mentioning only his name among the other sahabah members in Quran. ⁴²

The blessings of the Prophet for him include receiving so many favors from him that he prefers the Prophet to his family, being freed and adopted as a child by the Prophet before the prohibition or, more importantly, being considered as the biological child by the Prophet, seeing the Prophet act as a parent for him⁴³ and let him marry a free and noble woman, being assigned the duties of ambassador, commander and attorney, being declared as the sibling of Hamza, Prophet's uncle, in Mecca and letting him marry Durrah, the daughter of his uncle Abu Lahab, showing that he is actually close to him, being treated benevolently by the Prophet and mentioned with particular words. After informing the people that he fell a martyr in the Battle of Muthah, he prayed for forgiveness for him, which was the last wish for him by the Prophet.⁴⁴

⁴⁰ Tabari, *Jamiu al-Bayan*, 12/11; Abu al-Fida ibn Qasir, *Tafsiru al-Qurani al-Azim* (Beirut: s.n., 1982), 3/489.

⁴¹ al-Ahزاب 33/37-38.

⁴² See Tabari, *Jamiu al-Bayan*, 12/12-14; Fahr ad-Din ar-Razi, *at-Tafsiru al-Qabir* (Tahran: Daru al-Qutubu al-Ilmiyya, n.d.), 25/212; Qurtubi, *al-Jami'*, 14/188.

⁴³ Asım Köksal, *İslam Tarihi*, 12/14-15.

⁴⁴ See Abu al-Hasan Ali ibn Abi al-Qaram Muhammad ibn Muhammad Ibnu al-Asir, *al-Qamil fi at-Tarih* (Beirut: s.n., 1987), 2/115.

In regard to the verse *While you concealed within yourself that which Allah is to disclose*, certain references included certain explanations which may cause confusion. Accordingly, when the Prophet visited Zayd in his home, he saw Zaynab in her casual home clothes and was affected by her beauty, saying to himself *I wish Zayd divorced her and I could marry her...*⁴⁵ However, the verse reflects that anything the Prophet hides will be disclosed by Allah Almighty. The following sentences report that the topic is about marrying her after she got divorced, and Allah almighty made no more explanations on this topic. Furthermore, many glossators said the following in this regard: *What the Prophet thought himself was that the marriage between Zayd and Zaynab would not continue, that Zayd would get divorced from Zaynab, and that Allah informed him he would marry Zaynab*⁴⁶. Ali ibn Husein Zayna al-Abidin stated that what Prophet kept to himself was that *Zaynab would be his wife after she got divorced from Zayd*. Accordingly, Allah Almighty warned him with the following verse: *I reported that you would marry Zaynab after she got divorced but you kept this as a secret for yourself!*⁴⁷ Although Allah Almighty informed that the marriage between Zayd and Zaynab would not continue and that Zaynab would marry the Prophet after getting divorced, the Prophet said to Zayd *Do not leave your wife, refrain from Allah's wrath*, is a reminder that should be made to be an evidence regardless of the result, just like Allah Almighty who calls the disbelieving people to believe in him although Allah knows they will not believe. Therefore, Zayd would have divorced Zaynab without knowing that she would marry the Prophet after divorcement. The Prophet who had a significant contribution to the establishment of this marriage would perform the duty of giving advice for the maintenance of the marriage.⁴⁸

Moreover, the narrative that the Prophet was impressed by the beauty of Zaynab after she married Zayd was confirmed to be not true by the authorities of investigation.⁴⁹ This marriage resulted in the gossips from Jews, polytheists and

⁴⁵ See Muhammad ibn Jarir at-Tabari, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, trans. Zakir Kadiri Ugan & Ahmet Temir (Istanbul: s.n., 1992), 5/461-466; Tabari, *Jamiu al-Bayan*, 22/12-13; Ali ibn Muhammad Mawardi, *al-Uyun wa an-Nuqat* (Beirut: n.d.), 4/406; Ibnu al-Jawzi, *Zadu al-Masir*, 6/387; Jarullah Muhammad ibn Omar Zamakhshari, *al-Qashshaf an Haqaiqi at-Tanzil wa Uyuni al-Aqawil* (Beirut: n.d.), 3/524.

⁴⁶ See Tabari, *Jamiu al-Bayan*, 22/13; Mawardi, *al-Uyun*, 4/406; Ibnu al-Arabi, *Ahqamu al-Quran* (Beirut: s.n., 1967) 3/1543-1544; Ibnu al-Jawzi, *Zadu al-Masir*, 6/387; Ibn Qasir, *Tafsiru al-Qurani al-Azim*, 3/490-494; Mawdudi, *Tafhimu al-Quran*, 4/424-425.

⁴⁷ Ibn Qasir, *Tafsiru al-Qurani al-Azim*, 3/491; Qurtubi prefers this ideology and reflects the following: *Our scientists stated that this idea was the most beautiful explanation regarding the interpretation of this verse. This is also the idea adopted by the investigator glossators and scholars. Other sorts of claims are made by the malevolent people who do not know the purity of the Prophet and attempt to banalize him. The Prophet was not asked to pray for being forgiven in the verse, which is a clear evidence. See Qurtubi, al-Jami', 14/190-191; Asim Köksal, İslam Tarihi, 12/33.*

⁴⁸ Ibnu al-Arabi, *Ahqamu al-Quran*, 3/1544.

⁴⁹ Aisha Abd ar-Rahman Bintu ash-Shati, *Rasülullah'ın Annesi ve Hanımları*, 152-158; Muhsin Demirci, *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar* (Istanbul: M.Ü. Vakfı Yayınları, 2017), 2/583-586; Abu Baqr ibnu al-Arabi states that these narratives are not true but superstitious, that he knew the daughter of Prophet's aunt from earlier periods, that he say her for multiple times before the verse of hijab, that the Prophet let Zayd marry her even if he

disbelievers in the Medina of that day⁵⁰, and then orientalist developed speculative discourses⁵¹ in this⁵² regard. In fact, mentioning a topic of marriage in Quran aimed to prevent the doubts and hesitation in believers' minds rather than responding to the enemies of Islam. Hamidallah explains the narrative that the Prophet said *O Allah, changing hearts into different forms, how exalted you are after seeing Zaynab in her casual house clothes as follows: The Prophet was surprised seeing that Zayd who married Ummu Ayman, a black woman, and had a happy marriage with her could not get on with Zaynab, a beautiful and attractive woman from a noble family, and he thought himself that this issue between them was their destiny...*⁵³

What Quran reflects in terms of this topic is clear. The rational explanation is what Prophet kept himself was the information he received from Allah Almighty that he would marry Zaynab after divorcement. Prophets are the people who are pure. A Prophet who thought about marrying a person by himself/herself did not need to say *do not leave your wife and avoid from Allah's wrath* to a person who said *I will get divorced from my wife*.⁵⁴ Associating the idea *I wish she would get divorced from her husband so that I could marry her*, which is not even appropriate for a regular

had the chance to do that when he was single, and that a pure Prophet like him should be blemishes with these non-meaningful claims. See Ibnu al-Arabi, Ahqamu al-Quran, 3/1541-1543. Ebu Hayyan stated that he did not add these narratives to his interpretation saying that certain glossators included certain narratives blemishing the esteemed characteristics of the Prophet. See Muhammad ibn Yusuf Abu Hayyan, al-Bahru al-Muhit (Beirut: Daru al-fiqr, 1992), 7/234. Ibn Kathir noted that he did not include certain narratives regarding this topic in his interpretation work as they had strange aspects. See Tafsiru al-Qurani al-Azim, 3/491. For detailed assessment regarding the topic, see Muhammad Tahir ibn Ashur, at-Tahrir wa at-Tanwir (Tunisia: 1997), 11/29-38. Elmalılı states the following about this story: This story, created by certain Christian authors to gossip, is not a real event for the discipline of Hadith. First of all, this narrative as not conveyed in true hadith books with a true path and method of proving. Then, it is rationally unacceptable that the Prophet just realized the beauty of Zaynab at that time, considering he had already seen her because Zaynab was a close relative to the Prophet who knew one another since childhood, and her physical beauty was already known by the Prophet, but reflecting a narrative that the Prophet saw her for the first time and liked her at that moment is contradictory within itself. The truth is the Prophet knew Zaynab beforehand and thus he had Zayd marry her. See Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili (Istanbul: Eser Yayınları, n.d.), 6/3901.

⁵⁰ The term in the verse *people/an-nas* being a clear concept indicates that the intended ones here are the disbelievers who spread the gossip that Prophet married the previous wife of his adopted son. See Ibn Ashur, *at-Tahrir wa at-Tanwir*, 11/33.

⁵¹ As an example, for the statements and criticism toward the Italian Historian Kaetâni who twisted the facts and created false claims, see Asım Köksal, *İslam Tarihi*, 12/28-34.

⁵² Voltaire, a play writer who examined the claims regarding this topic, was praised by the Pope for this play despite being excommunicated by him earlier. See Muhsin Demirci, *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, 2/585.

⁵³ Muhammad Hamidallah, *İslam Peygamberi*, 2/735-736.

⁵⁴ Abdallah ibn Abi Sarh, one of the few people to be killed upon the Prophet's order during the conquest of Mecca, was brought to his presence after being forgiven by Uthman, and at that moment, the Prophet replied Omar's statement *I was looking into your eyes; I would kill him with one eye movement of yours: Prophets do not give messages with their eyes or limbs. They are pure inside and outside. Zamahshari, al-Qashshaf*, 3/524.

person, with a person who was known to be honorable before his prophecy cannot be considered rational and legitimate.

The Prophet was avoiding from the social belief that the woman who got divorced from the adopted son could not be married, and therefore he was hesitating to explain this and could make a direct explanation. He actually knew Zaynab, the daughter of his aunt, and her beauty beforehand. He was the person who persuaded her to marry Zayd. He let Zayd marry Zaynab with his own will but his marriage with Zaynab occurred upon the direct order of Allah Almighty.⁵⁵ If he had had a desire of marrying Zaynab, he would have already done so and nobody would have become surprised. He, however, aimed to realize a significant social revolution with the will of Allah Almighty. As he explained in the Final Sermon, he started practicing the divine orders on his family and close relatives.⁵⁶

Razi noted that the statement *So, as soon as Zayd had accomplished what he would of her, (i.e., accomplished his purpose, and divorced her. The reference is to Zaynab) We espoused her to you so that there should not be any restriction for the believers concerning the spouses of their adopted sons, when they have accomplished what they would of them* was a model not in terms of satisfying the Prophet's personal desires, but in terms of implementing the religious orders because these orders could be understood with the practices of the Prophet.⁵⁷ Mawdudi states that the statement in the verse *We gave her into your marriage* indicates that this marriage occurred not because of the personal desire of Muhammad and Zaynab, but because of Allah's order and also adds: *These words indicate that a social reform that could not be accepted by the people was conducted by Allah through the Prophet. There were not other options to end the traditions and customs regarding the relationships with the adopted children. Only Allah's messenger could take an action to abolish these traditions. Accordingly, this marriage was performed not only to add another wife to the house, but also to fulfill a social reform.*⁵⁸ The Prophet also responded to the social understanding which did not approve the marriage of a noble person with a woman who got married and divorced from a slave. By marrying such a woman himself, the Prophet declared that people were equal before Allah like the threads of a comb.⁵⁹

⁵⁵ Zaynab was boasting against other wives of the Prophet with the following statement: *your marriage was established on this world, but my marriage was established in the sky by Allah Almighty.* See Tabari, *Jamiu al-Bayan*, 22/13.

⁵⁶ The following two sentences can be an example in this regard: *The first case of interest that I abolished belonged to Abd al-Muttalip's (my uncle) son Abbas... The first case of blood feud that I abolished belonged to Abd al-Muttalip's grandson Rabia.* See Muhammad Hamidallah, *İslam Peygamberi*, 1/298.

⁵⁷ Fahraddin ar-Razi, *at-Tafsiru al-Qabir*, 25/212.

⁵⁸ See Mawdudi, *Tafhimu al-Quran*, 4/425.

⁵⁹ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: 1986), 1/328-329.

Conclusion

The first addressee of Quran were mentioned in many verses in Quran. However, their names were not explicitly mentioned, with Zayd being the only exception. Among the first addressee of Quran, name of Zayd was mentioned, which is interesting and full of messages.

Zayd got to know the Prophet closely as he was with him from earlier ages to the end of his life, witnessing many special moments in Prophet's life. He had the chance of receiving many financial and spiritual gifts and compliments from the Prophet and died a martyr as the commander assigned by the Prophet.

He was assigned the title of *Hibbu ar-Rasul* due to many reasons such as preferring to stay with the Prophet rather than going with his family who came to save him, being one of the first believers, being in the journey of Ta'if with the Prophet, being assigned as the commander to many campaigns initiated by the Prophet, and acting in the name of the Prophet during times when he was in Madinah.

The process in which Zayd married a female relative of the Prophet and then got divorced from her, and the Prophet married the same woman later resulted in a significant revolution in the Islamic history. This marriage, which happened with the help of the Prophet, showed once again that the superiority before Allah occurred through devotion instead of lineage and the marriage Prophet performed with the woman who got divorced from the Prophet's adopted son practically demonstrated that marriage was suitable for the father of an adopted son. Zayd was also a model in terms of implementing Quran orders that prohibited adopting a child.

Most glossators, except a few, made broad explanations regarding the marriage and divorce of Zayd and Zaynab, but nobody examined the fact that Zayd was the only sahabah whose name was mentioned in Quran. However, glossators made comprehensive explanations regarding the presence of the name of Mary in Quran.

As a role model, Zayd, who is the primary figure in terms of implementing an important order, will continue being mentioned while reading Quran and performing prayers.

References

- Ahmad ibn Hanbal, Abu Abdillāh Ahmad ibn Muhammad ibn Hanbal ash-Shaybani. *al-Musnad*. Istanbul: 1981.
- Aisha Abd ar-Rahman Bintu ash-Shati. *Rasulullahın Annesi ve Hanımları*. Konya: 1987.
- Akpınar, Ali. *Kur'ân Coğrafyası*. Ankara: Fecr Yayınları, 2002.
- Bukhari, Abu Abdillāh Muhammad ibn İsmail al-Bukhari (256/870), *al-Jamiu as-Sahih*. Istanbul: al-Amirah, 1353.
- Jurjani, Sayyid Sharif. *at-Tarifāt*. Istanbul: 1300.
- Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*. Istanbul: MÜ. Üniversitesi Vakfı Yayınları, 2017.
- Dursun, Hakkı Yıldız. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. Istanbul: 1986.
- Abu Hayyan, Muhammad ibn Yusuf. *al-Bahru al Muhit*. Beirut: Daru al fiqr, 1992.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. Istanbul: Eser Yayınları, n.d.
- Arul, Bunyamin. "Zayd ibn Harithah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Istanbul: TDV Yayınları, 1988-1998.
- Fahr ad-Din ar-Razi. *at-Tafsiru al-Qabir*. Tahran: Daru al-Qutubi al-Ilmiyyah, n.d.
- Harman, Ömer Faruk. "Meryem". 29/241. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Istanbul: TDV Yayınları, 1988-1998.
- Ibn Ashur, Muhammad Tahir. *at-Tahrir wa at-Tanwir*. Tunisia: 1997.
- Ibnu al-Asir, Abu al-Hasan Ali ibn Abi al-Qaram Muhammad ibn Muhammad. *al-Qamil fi at-Tarih*. Beirut: s.n., 1987.
- Ibn Qasir, Abu al-Fida. *Tafsiru al-Qurani al-Azim*. Beirut: s.n., 1982.
- Ibnu al-Arabi. *Ahqamu al-Quran*. Beirut: n.d., 1967.
- Ibnu al-Jawzi, Abu al-Faraj. *Zadu al-Masir fi Ilmi at-Tafsir*. Beirut: s.n., 1984.
- Kılıç, Mustafa. *Zayd ibn Harithah*. Istanbul: Siyer Yayınları, 2016.
- Köksal, Asım. *İslam Tarihi*. Istanbul: Şamil Yayınevi, 1987.
- Qurtubi, Abu Abdillāh Muhammad ibn Ahmad. *al-Jami' li Ahqami al-Quran*. Beirut: Daru Ihyai Turasi al-Arabi, n.d.
- Mawardi, Ali ibn Muhammad. *al-Uyun wa an-Nuqat*. Beirut: n.d.

A Quran Hero for Youngsters:
Zayd as the Only Sahabah Mentioned in Quran

- Mawdudi Abu al-Ala. *Tafhimu al-Quran*. Istanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Muhammad Hamidallah. *İslam Peygamberi*. Istanbul: s.n. 1980.
- Muslim ibn al-Hajjaj. *al-Jamiu as-Sahih*. Egypt: s.n., 1955.
- Suyuti, Jalal ad-Din. *al-Itqan fi Ulumi al-Quran*. Egypt: s.n. , 1978.
- Suyuti, Jalal ad-Din. *Tafsiru ad-Durri al-Mansur fi at-Tafsiri al-Ma'sur*. Beirut: s.n. , 1983.
- Shulul, Kasım. *H. Peygamber Devri Kronolojisi*. Istanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Tabari, Muhammad ibn Jarir. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*. trans. Zakir Kadiri Ugan & Ahmet Temir. Istanbul: s.n., 1992.
- Tabari, Muhammad ibn Jarir. *Jamiu al-Bayan an Ta'wili al Quran*. Beirut: Daru al-fiqr, 1988.
- Tirmidhi, Abu Isa Muhammad ibn Isa. *Sunan*. Egypt: s.n. , 1975.
- Zamahshari, Jarallah Muhammad ibn Omar. *al-Qashshaf an Haqaiqi at-Tanzil wa Uyuni al-Aqawil*. Beirut: n.d.
- Zarqashi, Badr ad-Din Muhammad ibn Abdillah. *al-Burkhan fi Ulumi al-Quran*. Beirut: s.n., 1972.

بطل القرآن النموذجي للشباب: الصحابي الوحيد الذي ورد اسمه في القرآن سيدنا

زيد بن حارثة (توفي سنة ٨ هجرية / ٦٢٩ ميلادية)*

علي أكينار**

نبذة:

ثمة عدد لا يحصى من التفاصيل الدقيقة المليئة بالرسائل في قصص الكتاب الحكيم القرآن الكريم، لا يذكر القرآن أسماء الأماكن والأشخاص في كثير من الأحيان كأساس للحكمة مثل رسالته العالمية وحقيقة أن كل من يقرأه يجد نفسه في القصص الواردة به، بيد أنه أحياناً يسرد بعض الأسماء لأسباب وحكمة محددة للغاية، على سبيل المثال، لم يذكر اسم امرأة صراحة في القرآن غير اسم السيدة مريم العذراء، وتوجد آيات كثيرة تتحدث عن أول من خاطبهم القرآن، لكن يرد اسم شخص في القرآن في فترة نزول القرآن بخلاف النبي إلا اسم سيدنا زيد بن حارثة، ومن بين المشركين، لم يذكر بشكل صريح سوى لقب أبي لهب.

في هذا المقال نسرد سيرة مختصرة لسيدنا زيد، أحد الأسماء التي ذكرها القرآن بوضوح، وسنركز على سبب وحكمة ذكر اسمه، كما سنتطرق إلى الآيات المتعلقة بسيدنا زيد، وسنحلل الآية التي ورد اسمه فيها صراحة، وهكذا ستظهر شخصية بطل القرآن برسالتها الموجهة لشباب اليوم خاصة وللإشريعة جمعاء عامة.

الكلمات المفتاحية: القرآن، سيدنا زيد بن حارثة، الاسم، الصحابي، الحكمة.

ملخص:

يعرّف القرآن نفسه بأنه القرآن الحكيم: يس وَالْقُرْآنُ الْحَكِيمُ! (سورة يس ١/٢) لأنه كلام الله تعالى الذي له حكم لا تحصى في كل مرة يقول ويفعل كل شيء، «تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ» (الزمر ٣٩/١)

* تاريخ إرسال المقال: ٢٠٢٠/٥/٢٧ تاريخ قبول المقال: ٢٠٢٠/١٢/٢٥.

هذه هي الترجمة العربية للدراسة بعنوان "Gençlere Örnek Bir Kur'an Kahramanı: Kur'an'da İsmi Geçen Tek Sahabî Hz. Zeyd (V: H:8/M:629)" التي نشرت في العدد الثاني عشر من مجلة الإلهيات الأكاديمية. تاريخ إرسال المقال: ٢٠٢٠/٥/٢٧ - تاريخ قبول المقال: ٢٠٢٠/١٢/٢٥. (علي أكينار، بطل القرآن النموذجي للشباب: الصحابي الوحيد الذي ورد اسمه في القرآن سيدنا زيد بن حارثة (توفي سنة ٨ هجرية / ٦٢٩ ميلادية)، الإلهيات الأكاديمية، ديسمبر ٢٠٢٠، العدد: ١٢، ص ٩٧-١١٦).

** الأستاذ الدكتور، جامعة نجم الدين أربكان. أحمد كيليش أوغلو، كلية الإلهيات، قسم العلوم الإسلامية الأساسية، شعبة التفسير

Prof. Dr. Necmettin Erbakan University, Faculty of Divinity Ahmet Keleşoğlu, Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir lakpinar1@gmail.com ORCID: 0000-0001-5188-3884

، غافر ٤٠/٢، الجاثية ٤٥/٢، الأحقاف ٤٦/٢) وما يقع على قارئ القرآن هو أن يستقصي حكمته ويكشفها بما يتناسب مع قدرته، لأنه كلما فهمنا حكم القرآن فهمنا تفرد به بشكل أفضل، كما سيزداد إيماننا به؛ ليقود أولئك المؤمنين الأقوياء إلى الوفاء بمتطلبات الرسالة الإلهية، وسيكون هذا ممكناً من خلال القراءة المتعمقة.

وبينما يقدم القرآن قصصاً حدثت قبل نزولها وما حدث في الفترة التي نزلت فيها إلى من يخاطبهم، فإنه يرويها بطريقة نموذجية دون الخوض في التفاصيل؛ لأنه لا يريد أن تضع رسالته وسط التفاصيل، في واقع الأمر ولاريب، إنه لا يروي الأحداث التي يصفها بترتيب زمني من البداية إلى النهاية، بل يصفها في صورة أقسام مع إبراز جوانب رسالتها، فعلى سبيل المثال في قصة سيدنا موسى أكثر القصص وروداً في القرآن لا توجد قصة حياة سيدنا موسى من ولادته حتى وفاته، فقصة معروضة في أقسام في سور مختلفة، وقصة سيدنا يوسف التي توصف بأنها أجمل القصص هي أيضاً قصة مشابهة، ففي تلك القصة لم يتم شرح الحياة الأسرية لسيدنا يوسف والنضال من أجل التوحيد بعد أن أصبح نبياً بالتفصيل، وللسبب نفسه فإنه لا توجد الكثير من أسماء الأماكن والأشخاص في قصص القرآن، ومع ذلك يذكر القرآن من وقت لآخر أسماء الأماكن والأشخاص لإثبات أن ما يقوله حدث في الحياة الواقعية، فتتمتع طريقة السرد هذه أيضاً بتجسيداً في عقول البشر، وبالإضافة إلى أسماء كثير من الأنبياء فمن اللافت أن يذكر القرآن اسم السيدة مريم، بصفته المرأة الوحيدة المذكورة في القرآن، واسم سيدنا زيد، بصفته الصحابي الوحيد الذي ورد ذكره بين أهل تلك الفترة عند نزول القرآن؛ إن السيدة مريم هي المرأة الوحيدة التي ورد اسمها في القرآن، وسيدنا زيد هو الصحابي الوحيد الذي ورد اسمه في القرآن، وهناك الكثير من الحكم في كلا السردين.

وعلى الرغم من أن تفسيراتنا تقدم معلومات مستفيضة عن حكمة ذكر اسم السيدة مريم في القرآن مرات عديدة، إلا أنها لا تتناول حكمة ورود اسم سيدنا زيد، وربما كان سبب ذلك أن اسم السيدة مريم ورد ٣٤ مرة في حين أن اسم سيدنا زيد ورد مرة واحدة فقط، لكن حتى لو ورد مرة واحدة في القرآن، فإن كل كلمة وكل موضوع في القرآن يستحق الدراسة والبحث، بالإضافة إلى ذلك، وعلى الرغم من عدم ذكر اسمه بوضوح، إلا أن هناك آيات أخرى نزلت بخصوص سيدنا زيد، كما أن هناك آيات نزلت عن الصحابة الآخرين، ومع ذلك، فإن ذكر اسم سيدنا زيد يجعله مختلفاً بشكل واضح عن الآخرين.

سنركز في هذا المقال على حكمة ذكر اسم سيدنا زيد وسنحاول الكشف عن جمال هذا الشخص الرائع في مراحل الطفولة والشباب والنضج، وسنبرز نماذج حياته التي يمكن أن تكون نبراساً للجميع من رجال ونساء وشباب وكبار، ولهذا السبب سنحاول شرح الحكمة من ذكر اسم سيدنا زيد بعد تلخيص حكمة ذكر اسم السيدة مريم المرأة الوحيدة التي ورد اسمها في القرآن.

وبطبيعة الحال فإن كل موضوع نوقش في القرآن مهم، وكل اسم يذكره القرآن يستحق التركيز، ومع ذلك، فاسم سيدنا زيد سيكون له أهمية خاصة بصفته شخصاً خدم النبي محمدًا منذ صغره، وكان من أوائل

الذين آمنوا به، ولعب دورًا في تحديد العديد من الأحكام الدينية، وغادر هذا العالم شهيدًا على جبهة القتال بعدما عاش حياة مليئة بكل ما هو جميل في الإسلام، دخل سيدنا زيد في خدمة النبي محمد وهو في الثامنة من عمره، وعندما جاء والده ليأخذه مع أعمامه عندما كان فتى في الخامسة عشرة من عمره قال لهم "إني لن أفضل أحدًا على محمد" ليختار البقاء معه، وحقيقة أنه كان من أوائل المسلمين في سن التاسعة والعشرين مؤثر آخر على بصيرته، وبعد أن عاش حياة خصبة مليئة بالفضائل مثل الإخلاص والوفاء والخصافة والبصيرة والحكمة والشجاعة والتضحية بالنفس والرحمة والخضوع، فقد غادر هذا العالم شهيدًا في الخمسينيات من العمر، وهو ما يعد نعمة خاصة من الله تعالى بها على ذلك الإنسان الرائع.

يتمتع سيدنا زيد بصفات كثيرة، فقد كان خادمًا للنبي محمد منذ الصغر حتى نهاية حياته، ورفيقه الوحيد في هجرته إلى الطائف، وابن النبي محمد قبل حظر التبني، كان أخًا لسيدنا حمزة في العهد المكي وأخًا لسيدنا أسيد بن حضير في العهد المدني وخادم الرسول الذي أتى بأهله إلى المدينة المنورة في الهجرة ومن بشر بالنصر بعد غزوة بدر، وفاعل خير نال مدح الرسول محمد بأعماله الصالحة وحامل لواء المهاجرين في غزوة الخندق، والقائد في معارك كثيرة، والقائد العام في السرية الأخيرة، كما كان والد سيدنا أسامة القائد الذي عينه الرسول محمد على فراش موته. وقد كان له دور فعال في تحديد الأحكام الدينية مثل حظر التبني والزواج من امرأة مطلقة من شخص بالتبني، فإن سيدنا زيد هو الشخص الذي رُقي من العبودية إلى ولاية النبي وأخيرًا إلى الشهادة، بالإضافة إلى الآية السابعة والثلاثين من سورة الأحزاب، التي ورد اسمه فيها بوضوح في القرآن، هناك آيات أخرى عنه، سيتم ذكرها أيضًا في المقال.

إن التعرف على أبطال مثل سيدنا زيد له أهمية كبيرة في عالمنا اليوم؛ إذ إن هناك حاجة ماسة إلى نماذج يحتذى بها؛ لأن سيدنا زيدا هو مثال يرشد الجميع، ويمكن الاقتداء به في أي فترة إذا رغبتنا ذلك، وفي هذا السياق حاولنا الكشف عن شخصية سيدنا زيد المثالية في هذه الدراسة من أجل تقديمه كنموذج يحتذى به للشباب.

Gençlere Örnek Bir Kur'an Kahramanı: Kur'an'da İsmi Geçen Tek Sahabî Hz. Zeyd (V: H:8/M:629)

Ali AKPINAR

Öz

Hikmetli kitabın anlatımlarında sayısız mesaj yüklü incelikler vardır. Kur'an, mesajının evrensel olması, okuyan herkesin kendisini anlatılan kıssaların içerisinde bulması gibi hikmetlere mebnî olarak yer ve şahıs isimlerini çok fazla zikretmez. Ancak bazen de çok özel sebep ve hikmetler için bazı isimlere yer verir. Sözgelimi

Kur'ân'da Hz. Meryem'den başka kadın ismi açıkça geçmez. Kur'ân'da ilk muhataplarla ilgili pek çok ayet vardır, ancak onlardan Hz. Peygamber'in ismi dışında yalnızca Hz. Zeyd'in ismi açıkça geçer. Kur'ân'ın indiği dönem müşriklerinden de yalnızca Ebû Leheb künyesi açıkça geçer.

Bu yazıda Kur'ân'ın açıkça andığı isimlerden biri olan Hz. Zeyd'in kısa özgeçmişi, isminin anılma sebep ve hikmeti üzerinde durulacak, Hz. Zeyd ile ilgili ayetlere temas edilecek, bu ayetlerden özellikle isminin açıkça geçtiği ayetin tahlili yapılacaktır. Bu şekilde bir Kur'ân kahramanının şahsiyeti, özelde günümüz gençlerine, genelde tüm insanlığa mesaj verici yönüyle ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Hz. Zeyd b. Hârise, İsim, Sahabi, Hikmet.

Özet

Kur'ân-ı Kerîm, kendisini hikmetli Kur'ân diye tanımlar: Yâsîn, hikmetli Kur'ân'a andolsun! (Yâsîn 1/2) Zira o, her söylediğinde ve her eylediğinde sayısız hikmet olan Yüce Allah'ın kelimidir. Kitap'ın indirilmesi, Azîz ve Hakîm olan Allah katındandır. (Zümer 39/1, Ğâfir 40/2, Câsiye 45/2, Ahkâf 46/2) Kur'ân okuyucusuna düşen, onun hikmetlerini araştırmak ve gücü nispetinde onları ortaya koymaktır. Zira Kur'ân'ın hikmetleri anlaşıldıkça onun eşsizliği daha iyi anlaşılacak, ona iman güçlenecek ve o güçlü iman muhataplarını, İlahî mesajın gereklerini yerine getirmeye götürecektir. Bunun gerçekleşmesi ise derinlikli okumakla mümkün olacaktır.

Kur'ân, inişinden önce yaşanmış kıssaları ve indiği dönemde yaşananları muhataplarına sunarken onları, detaya inmeden ibret verici yönleriyle anlatır. Zira o, mesajının ayrıntılar içerisinde kaybolmasını istemez. Zaten o, anlattığı olayları kronolojik bir sırayla ve baştan sona anlatmaz, aksine mesaj verici yönleriyle kesitler halinde anlatır. Sözelimi Kur'ân'da en fazla anlatılan Musâ kıssasında, Hz. Musa'nın doğumundan ölümüne bir hayat hikâyesi anlatılmaz. Ve onun kıssası, farklı surelerde kesitler halinde sunulur. Kıssaların en güzeli diye nitelenen Hz. Yusuf kıssası da benzerdir. Sözelimi o kıssada Hz. Yusuf'un aile hayatı, peygamber olduktan sonraki tevhid mücadelesi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaz. Yine aynı sebeple Kur'ân anlatımlarında, çok fazla mekân ve şahıs isimlerine yer vermez. Ancak zaman zaman Kur'ân, anlattıklarının gerçek hayatta yaşandığına kanıt olsun diye yer ve şahıs isimlerini zikreder. Bu anlatım metodu, anlatılanların zihinlerde somutlaşmasını da sağlar. Pek çok peygamber ismi yanında Kur'ân'da ismi geçen tek kadın olan Hz. Meryem ismi ve Kur'ân'ın indiği dönem insanlarından adı anılan tek sahâbî olan Hz. Zeyd ismi de bu meyanda oldukça dikkat çekicidir. Hz. Meryem, Kur'ân'da ismi geçen tek kadındır, Hz. Zeyd de Kur'ân'da ismi geçen tek sahâbîdir. Her iki sunumda da pek çok hikmet vardır.

Tefsirlerimiz, Hz. Meryem'in isminin Kur'ân'da defalarca geçiş hikmetiyle ilgili bilgilere geniş yer verdikleri halde, Hz. Zeyd'in isminin geçiş hikmetleri üzerinde pek fazla durmazlar. Belki de bunda Hz. Meryem isminin kadın olarak otuz dört kere geçmesine karşılık; Hz. Zeyd'in isminin bir kere geçişinin etkisi olmuştur. Ne var ki

Kur'ân'da bir kere de geçse her kelime, her konu üzerinde durulmaya ve araştırılmaya değerdir. Kaldı ki ismi açıkça geçmese de Hz. Zeyd ile ilgili olarak inmiş başka ayetler de mevcuttur. Başka sahâbiler hakkında inmiş ayetler vardır. Ancak Hz. Zeyd'in isminin açıkça zikredilmesi, onu diğerlerinden farklı kılmaktadır.

Biz bu yazımızda, Hz. Zeyd'in isminin açıkça anılış hikmetleri üzerinde durarak bu güzel insanın çocukluk, gençlik ve olgunluk çağlarındaki güzellikleriyle genç-yaşlı, kadın-erkek tüm herkese ışık tutan örnekliğini ortaya koymaya çalışacağız. Bunun için de önce Kur'ân'da ismi geçen tek kadın Hz. Meryem'in ayetlerde anılış hikmetlerini özetledikten sonra buradan hareketle Hz. Zeyd'in isminin anılışındaki hikmetleri açıklamaya çalışacağız.

Elbette Kur'ân'da ele alınan her konu önemlidir, Kur'ân'ın andığı her isim de üzerinde durulmaya değerdir. Ancak bu isim Hz. Zeyd gibi, küçük yaşlarından itibaren Hz. Muhammed'in hizmetinde bulunmuş, ona iman edenlerin ilklerinden olmuş, pek çok dinî hükmün belirlenmesinde rolü olmuş ve İslamî güzelliklerle dopdolu bir hayat yaşadıktan sonra cephede şehit olarak bu dünyadan göç etmiş bir şahsiyet olursa ayrı bir ehemmiyet arz edecektir. Hz. Zeyd, sekiz yaşlarında Hz. Muhammed'in hizmetine girmiş, on beş yaşlarında bir delikanlı iken amcalarıyla birlikte kendisini almaya gelen babasına, ben Muhammed'i, hiç kimseye tercih etmem diyerek onun yanında kalma feraset ve dirayetini gösteren bir şahsiyettir. Onun yirmi dokuz yaşlarında ilk Müslümanlardan olması da basiretinin bir başka göstergesidir. Samimiyet, sadakat, basiret, feraset, dirayet, cesaret, fedakarlık, sehavet, teslimiyet gibi pek çok erdemle dolu bereketli bir hayatı yaşadıktan sonra ellili yaşlarda şehit olarak bu dünyadan ayrılması da o güzel insana Yüce Allah'ın özel bir lütfudur.

Hz. Zeyd, çocukluğundan yaşlardaki ahir ömrüne kadar Hz. Peygamberin hizmetkârı, onun Tâif'e hicretinde yegâne yol arkadaşı, evlatlık yasaklanmadan önce Hz. Muhammed'in oğlu, İslam'ın Mekke döneminde Hz. Hamza'nın Medine döneminde ise Üseyd b. Hudayr'ın kardeşliği, Hicrette Hz. Peygamberin ailesini Medine'ye getiren görevlisi, Bedir savaşından sonra zafer müjdecisi, yaptığı hayırlarla Hz. Peygamberin müjdesine ve övgülerine nail olmuş bir hayır adamı, Hendek savaşında Muhacirlerin sancaktarı, pek çok seriyyede komutan, şehit olduğu son seriyyede de komutanlar komutanı başkumandan, yine Hz. Peygamberin ölüm döşeğinde atadığı komutanı Hz. Üsame'nin babası; evlatlığın yasaklanması, evlatlığın boşadığı kadınla evlenilmesi, gibi dini hükümlerin belirlenmesinde aktif olarak yer almış pek çok meziyetle mücehhez bir şahsiyettir. Kölelikten Peygamber komutanlığına ve nihayet şehadete terfi eden bir kişiliktir Hz. Zeyd. Kur'ân'da ismi açıkça geçen Ahzab suresi otuz yedinci ayet yanında, onunla ilgili olarak başka ayetler de inmiştir. Yazıda onlara da temas edilecektir.

Rol model güzel insanlara hararetle ihtiyaç duyulan günümüzde Hz. Zeyd gibi kahramanların tanınması büyük önem arz etmektedir. Zira Hz. Zeyd'in örnekliği, herkese yön veren ve istenirse her dönemde yaşanılabilir bir örnekliktir. Bu

bağlamdan hareketle özellikle gençler için bir rol model olarak tanınması gayesiyle bu çalışmamızda Hz. Zeyd'in örnek kişiliğini ortaya koyma gayretinde olduk.

A Hero of The Qur'an For Youth: Zayd (D.8 Ah/629 Ce) The Only Companion Whose Name Is Mentioned In The Qur'an

Abstract

There are countless subtleties includes some significant purposes in the narrations of the Wise Book. As its message is universal and everyone who reads it finds himself in its stories told, The Qur'an does not mention place and person names too much. However, sometimes it gives place to some names for very specific reasons and wisdom. For instance, any woman's name other than Meryem is not mentioned clearly in the Qur'an. There are many verses about the first addressees in the Qur'an, but except the name of the Prophet, only Zayd's name is clearly mentioned. Among the polytheists of the period when the Qur'an was revealed, only Abū Lahab's cognomen is clearly mentioned.

In this article, the short biography of Zayd, one of the names clearly mentioned in the Qur'an, and the reason and wisdom of his name will be discussed, the verses about Zayd will be touched, among these verses, especially the verse whose name is clearly mentioned will be analyzed. In this way, the personality of the hero of the Qur'an will be revealed in a guiding aspect to today's youth in particular and to all humanity in general.

Keywords: Qur'an, Zayd b. Hārise, Name, Companion, Wisdom.

Summary

The Qur'an defines itself as the wise Qur'an: Yâ-Sîn, By the Quran, full of Wisdom! (Ya-Sin 36/1-2) Because it is the word of Almighty Allah, who has countless wisdom every time he says and acts. The revelation of the Book is from God, the Almighty, the Wise. (az-Zumar 39/1, al-Ghafir 40/2, al-Jathiyah 45/2, al-Ahkaf 46/2) The duty of the reader of the Quran is to investigate its wisdom and reveal them in proportion to his power. As the wisdoms of the Quran are understood, its uniqueness will be understood better, faith in it will become stronger and this strong faith will lead the interlocutors to fulfill the requirements of the Divine message. This will be possible by reading in depth.

While the Quran presents parables that happened before its revelation and what happened in the revelation period, it tells them in exemplary aspects without going into detail. Because he doesn't want his message to be lost in the details. As a matter of fact, he does not tell the events he describes in chronological order and from beginning to end, but rather in sections with message-giving aspects. For example, in the story of Moses,

which is mostly described in the Quran, life story isn't told from the birth of Moses to his death. And his parable is presented in sections in different suras. The story of Joseph , which is described as the most beautiful of the stories, is also similar. For example, in that story, Joseph's family life and his struggle for tawhid after becoming a prophet are not explained in detail. For the same reason, the Qur'an does not include too many names of places and persons in its narratives. However, from time to time, the Quran mentions place and person names to prove that what it tells happened in real life. This method of expression also enables what is told to become concrete in the minds. In addition to the names of many prophets, the name of Mary, the only woman mentioned in the Qur'an, and the name Zayd, the only companion mentioned among the people of the period when Qur'an was revealed, are also quite remarkable. Mary is the only woman whose name is mentioned in the Quran, and Zayd is the only Companion whose name is mentioned in the Quran. There is a lot of wisdom in both presentations.

Although our tafsirs give extensive information about the wisdom of the mention of Mary's name in the Quran many times, they do not dwell on the wisdom of the mention of Zayd's name. Perhaps this was because of the mention of the name of Mary thirty-four times as a woman and the mention of Zayd once. However, even if it occurs once in the Quran, every word and every subject is worth focusing on and researching. Besides, although his name is not clearly mentioned, there are other verses were revealed about Zayd. There are verses sent down about other Companions, but the fact that Zayd's name is clearly mentioned makes him different from the others.

In this article, we will try to reveal the example of this beautiful person that sheds light on everyone young and old, male and female, with his beauty in childhood, youth and maturity by emphasizing the wisdom of Zayd's name being clearly mentioned. For this reason, we will try to explain the wisdom in the mention of the name of Zayd after summarizing the wisdom of the mention of name of Mary, who is the only woman mentioned in the Quran, in the verses.

Of course, every subject discussed in the Quran is important, and every name mentioned by the Quran is worth emphasizing. However, if this name is, like Zayd, has served the Prophet Muhammad since his early ages, was one of the first of those who believed in him, played a role in determining many religious rulings, and after living a life full of Islamic beauties, emigrated from this world as a martyr at the front, it will be of particular importance. Zayd was a person who entered the Prophet Muhammad's service at the age of eight and showed his foresight and strength saying I would not prefer Muhammad to anyone to his father who came to take him with his uncles when he was a young man at the age of fifteen. The fact that he was one of the first Muslims at the age of twenty-nine is another indicator of his prudence. After living a fertile life full of virtues such as sincerity, loyalty, prudence, foresight, wisdom, courage, sacrifice, compassion and surrender, leaving this world as a martyr at the age of fifties is a special grace of Almighty Allah for that beautiful person.

Zayd is a person with many attributes who has been a servant of the Prophet from childhood until the end of his life, his only companion in his migration to Taif, son of the

Prophet Muhammad before adoption was banned, Hamza's brother in the Mecca era of Islam and in the Madinah period, Useyd b. Hudayr's brother, the servant of the Prophet who brought his family to Madinah in the Migration, herald of victory after the battle of Badr, a benefactor who has received the praise of the Prophet with his good deeds, the flag-bearer of the muhajirs in the Battle of the Trench, commander in many battles, commander-in-chief in the last war he was martyred, father of Usama, the commander appointed by the Prophet on his deathbed; actively participated in determining religious provisions such as prohibition of adoption, marrying the woman divorced by adopted person. Zayd is a person who was promoted from slavery to Prophet's commandship and finally to martyrdom. In addition to the thirty-seventh verse of Surat al-Ahzab, in which his name is clearly mentioned in the Quran, there are other verses regarding him. They will also be mentioned in the article.

Recognition of heroes like Zeyd is of great importance in today's world, where beautiful role models are highly needed. Because Zayd's example is an example that guides everyone and can be lived in any period if desired. In this context, we tried to reveal Zayd's exemplary personality in this study in order to be recognized as a role model for young people.

A. سيرة قصيرة لسيدنا زيد

ولد سيدنا زيد قبل ٣٥ عامًا من البعثة (سنة ٥٨١ ميلادية)، وعلى الرغم من أنه ينتمي إلى قبيلة كلب في اليمن، إلا أن مصادرنا قد أدرجته ضمن قبيلة بني هاشم التي ينتمي إليها الرسول، ولقد خطف وهو طفل وبيع كعبد في سوق عكاظ، فاشتراه حكيم بن حزام ابن شقيق السيدة خديجة وأهداه إليها، فأهدته هي إلى زوجها النبي محمد، كان زيد يبلغ من العمر ثماني سنوات في ذلك الوقت، أراد والده، الذي كان يبحث عنه، أن يأتي إلى مكة مع أعمامه لاستعادته مقابل فدية، أما نبينا فقد ترك الخيار لزيد بشأن البقاء أو العودة، لكن زيدًا اختار البقاء مع الرسول محمد وعدم العودة إلى أهله مع والده، قائلًا "إني لا أفضل أحدًا عليك" (١) عندئذ حرره النبي محمد وتبناه، في ذلك الوقت كان زيد يبلغ من العمر خمسة عشر عامًا تقريبًا إن حقيقة تفضيل زيد البقاء مع النبي محمد لما رآه منه من فضائل إنسانية وأخلاقية بدلاً من العودة إلى أهله تُظهر مدى حكمته وتوقعه حتى وهو في سن مبكرة، كما أن كونه من أوائل المسلمين في شبابه في السنوات التالية دليل واضح على ذلك. سمي زيد بزيد بن محمد حتى نزول الآية الخامسة من سورة الأحزاب (٢) التي حرمت التبني، كان يُعرف بلقب حبّ الرسول لأنه كان محبوبًا لدى نبينا، فلم ينفصل عن النبي طوال حياته، تصف السيدة عائشة حب

(١) محمد بن عيسى أبو عيسى الترمذي، السنن (مصر: الناشر مجهول، ١٩٧٥)، "المناقب"، ٣٩.

(٢) حظر التبني لا يعني التخلي عن الأيتام والمساكين، ولقد وضع الإسلام العديد من الأنظمة المتعلقة بحقوق هؤلاء الأطفال، يهدف الحظر إلى منع تسجيل طفل ينتمي إلى شخص آخر من أجل تجنب وقوع الالتباس حول الميراث والزواج.

سيدنا الرسول لزيد بالعبارات التالية: «قدم زيد بن حارثة المدينة ورسول الله صلى الله عليه وسلم في بيتي، ففرغ الباب، فقام إليه النبي فاعتنقه وقبله»^(٣).

أصبح من أوائل المسلمين عندما كان يبلغ من العمر ٢٩ عامًا، وهو أول رجل مسلم من فئة العبيد المحررين (الموالي)، بينما كان النبي يصلي ويدعو في الكعبة، جلس سيدنا زيد مع سيدنا علي وكان يحرس النبي آخى النبي بين زيد وسيدنا حمزة في مكة وسيدنا أسيد بن الحضير في المدينة، وبصفته الشخص الوحيد الذي رافق سيدنا الرسول في رحلة الطائف، حاول زيد بن حارثة حماية النبي وبقي معه رغم كل الظروف.

قال نبينا عنه: «أنت أخونا ومولانا»^(٤). كان يستحق كل هذا الشاء على صدقه في كل الأمور وتفضيله لسيدنا النبي على أهله، ولما نزلت آية «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ»^(٥) تصدق سيدنا زيد بحصانه الذي كان اسمه "شبل" وكان أحب شيء إليه، ليبشره النبي بأن الله قبل عمله الصالح بعدما كان مسلمًا وراضيًا^(٦)، وتكشف هذه الواقعة عن صدقه واستسلامه للآيات.

شهد سيدنا زيد غزوات بدر وأحد والخندق، وكان موجودا في صلح الحديبية، وشارك في فتح خيبر، كما جاء ببشارة النصر في بدر إلى المدينة المنورة على جمل الرسول محمد، وقد أصبح حامل لواء المهاجرين في غزوة الخندق، وشارك كقائد في العديد من السرايا (٧ أو ٩ سرايا)، تقول السيدة عائشة عنه: «عندما كان الرسول يرسل جيشًا إلى غزوة، كان يختار زيدًا قائداً له، ولو كان حياً الآن، لكان الرسول قد اختاره خليفة له»^(٧). يمكن تفسير ذلك من خلال إرادته القوية وقدرته على اتخاذ قرارات سريعة ودقيقة في مواجهة الصعوبات، فضلاً عن لياقته البدنية القوية، وفي الواقع، غضب الرسول على من تحدثوا بالسوء عن تعيين أسامة بن زيد قائداً للجيش، فذكر نبينا أن أسامة ووالده زيدًا مؤهلان للقيادة: «أيها الناس فما مقالة بلغتني عن بعضكم في تأميري أسامة، فوالله لئن طعنتم في إمارة أسامة، لقد طعنتم إمارة أبيه من قبل. وأيم الله إنه كان للإمارة لخليق، وإن ابنه من بعده لخليق بالإمارة»^(٨).

ولد أسامة بن زيد من زواجه من أم أيمن وكان عمره ٣٢ عامًا وقتها، وأم أيمن هي امرأة صالحة، وهي حاضنة سيدنا النبي التي كان يقول عنها «هذه بقية أهل بيتي»^(٩)، وهاجر سيدنا زيد إلى المدينة المنورة، وجاء فيما بعد إلى مكة مع أبي رافع ونقل أهل النبي محمد وسيدنا أبي بكر إلى المدينة.

(٣) الترمذي، "الاستئذان"، ٣٢.

(٤) أبو عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري، الجامع الصحيح (إسطنبول: الآمرة، ١٣٥٣)، "الصلح"، ٦.

(٥) آل عمران ٩٢/٣.

(٦) محمد بن جرير الطبري، جامع البيان عن تأويل القرآن (بيروت: دار الفكر، ١٩٨٨)، ٣/٣٤٨؛ جلال الدين السيوطي، تفسير الدرر المنثور في التفسير بالماثور (بيروت: الناشر مجهول، ١٩٨٣)، ٣/٦٦٢.

(٧) أبو عبد الله محمد بن أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني أحمد بن حنبل، المسند (إسطنبول: الناشر مجهول، ١٩٨١)، ٦/٢٢٦-٢٢٧، ٢٥٤، ٢٨١.

(٨) البخاري، "فضائل أصحاب النبي"، ١٧، "الأيمان"، ٢، مسلم، "فضائل الصحابة"، ٦٣، ٦٤؛ الترمذي، "المنقب"، ٣٩.

(٩) عاصم كوكسال، تاريخ الإسلام (إسطنبول: دار شامل للنشر، عام ١٩٨٧)، ٢/٥٤.

وبعد انتصار بدر زوجه الرسول بابنة عمته زينب بنت جحش، ويهدف هذا الزواج الذي تم بتوجيه من النبي محمد إلى تجسيد قضاء الإسلام على نظام الطبقات الاجتماعية التي تفرق بين السيد والعبد، ومع ذلك، انتهى الزواج بالطلاق بعد فترة قصيرة، مدتها سنتان.

وعندما كان يبلغ من العمر ٥٠-٥٥ عامًا، عيّنه النبي محمد قائدًا لقادة غزوة مؤتة في الجيش الذي أطلق عليه جيش الأمراء؛ لأنه تم تعيين أكثر من قائد، ثم ودّعه بالدعاء، ولما جاء خبر استشهاد بكى سيدنا الرسول، ولما سأله عن السبب قال "هذا شوق الحبيب لحبيبه... استغفروا الزيد، لقد دخل الجنة وهو يسعى"^(١٠)، وعندما اعترض عبد الله ابن عمر في عهد خلافة أبيه عمر بن الخطاب على أن راتبه أقل من راتب أسامة بن زيد، قال عمر إن سيدنا زيدًا وابنه أسامة يتمتعان بمكانة رفيعة بين الصحابة، وأضاف: «إن أسامة كان أحبّ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم منك، وأبوه كان أحبّ إلى رسول الله من أبيك. ففضلت بفعل هذا حب الرسول على حبي»^(١١).

كما يمكن فهمه من هذه الروايات القصيرة، كان سيدنا زيد شخصًا يجمع العديد من المزايا، وقادرًا على أن يكون قدوة للجميع في العديد من المجالات.

B. الصحابي الوحيد الذي ورد اسمه في القرآن

١. الأسماء المذكورة في القرآن

لقد بدأ تعليم الإنسان بتعلمه الأسماء، علم الخالق سبحانه سيدنا آدم أسماء الأشياء، كان اختبار الإنسان مع الملائكة أيضًا بالأسماء^(١٢)، فالأسماء هي أهم المؤشرات التي يمكن بها تعريف الأشياء، وبدون الأسماء لن يكون التعلم بهذه السهولة ولن يتطور بهذه السرعة.

يفرد القرآن، آخر كتاب إلهي أنزل، مساحة للأماكن والأشخاص والأسماء الأخرى خلال تقديم رسالته، وبوجه عام، لم يذكر القرآن أسماء أبطال العديد من الأحداث والأماكن التي وقعت فيها الأحداث مع وصف الأحداث الحقيقية التي وقعت في الماضي، أما السبب الرئيس لذلك فهو أن الرسالة في الحدث الموصوف بالعالمية وكيلا تضييع الرسالة وسط التفاصيل، وحتى يتمكن الجميع من إيجاد أنفسهم في القصة التي يسردها القرآن ويتعلمون الدرس، ومع ذلك، فإن القرآن يتضمن بعض الأسماء، وإن كان قليلًا، لتجسيد الأحداث التي يصفها والإشارة إلى أنها حدثت في الحياة الواقعية.

(١٠) محمد حميد الله، نبي الإسلام (إسطنبول: الناشر مجهول، ١٩٨٠)، ١/ ٧٢؛ أبو الأعلى المودودي، تفهيم القرآن (إسطنبول: سنة ١٩٩٦)، ٤ / ٤٢٣-٤٢٤؛ عائشة عبد الرحمن بنت الشاطئ، أم الرسول وزوجاته (قونية: ١٩٨٧)، ١٤٩-١٥٨؛ بنيامين إيروول، زيد بن حارثة، الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة في تركيا (إسطنبول: منشورات وقف الديانة في تركيا، ١٩٨٨-١٩٩٨)، ٤٤ / ٣١٩-٣٢٠؛ قاسم شولول، التسلسل الزمني لعهد النبي (إسطنبول: دار إنسان للنشر، ٢٠٠٣)، ١٥١-١٥٦؛ مصطفى كيليش، زيد بن حارثة (إسطنبول: دار سير للنشر، ٢٠١٦)، ٢٣-١٧٠.

(١١) الترمذي، "المنقب"، ٣٩، ٤٠.

(١٢) البقرة، ٢/ ٣٣-٣٠.

على سبيل المثال، ورد في القرآن ذكر خمسة وعشرين فقط من آلاف الأنبياء^(١٣)، ووفقاً لترتيب النزول، فإن أول شخص ورد ذكره في القرآن هو النبي يونس، إذ ورد ذكره بـ "صاحب الحوت" في الآية ٤٨ من سورة القلم، وفي هذه الآية يطلب من النبي محمد أن يصبر مثل النبي يونس على ردود فعل مشركي مكة، ومن بين الصالحين الذين عاشوا في الماضي لم يذكر في القرآن سوى أسماء عمران وعزير وتبع ولقمان، ومن بين الكفار في الفترة السابقة لم يذكر سوى أسماء قارون وهامان والسامري وجالوت وآزر، وقد ناقشت مصادرنا ما إذا كانت هذه أسماء أم ألقاب.

أما من الألقاب^(١٤) فيرد من الصالحين من فترة ما قبل القرآن ألقاب إلياس وذي الكفل (صاحب النصيب) وذي القرنين (حاكم العالم ذو القوة)، أما من الكفار من فترة ما قبل القرآن فيرد لقب فرعون، كما يرد في القرآن لقب النبي يعقوب "إسرائيل" والنبي عيسى "المسيح"، وهناك من يقول إن إلياس كان لقب النبي إدريس، وأن ذا الكفل كان لقب النبي إلياس^(١٥)، ومن النساء لم يذكر في القرآن سوى اسم السيدة مريم.

هناك الكثير من الآيات التي تتحدث عن المؤمنين من الرجال والنساء الذي عاشوا في عهد نزول القرآن وكذلك غير المؤمنين من الرجال والنساء، ومع ذلك لم تذكر أسماء الأشخاص صراحة في هذه الآيات، ونعلم بخصوص من نزلت هذه الآيات من مصادر التفسير، ويسهم التعرف على من نزلت الآيات بشكل كبير في فهم أفضل للآية من خلال مثال حي / ملموس، لكن النقطة المهمة هنا هي: نظراً لعدم ذكر اسم الشخص المذكور في الآية صراحة، فإن الهدف من ذلك هو نشر الرسالة في الآية بين جماهير أوسع، فعلى سبيل المثال، بالنسبة للآيات التي نزلت عن كبار الصحابة، يتم فهم الآيات بشكل أكثر دقة وسهولة من خلال التعرف على الصحابة المعنيين وخاصة مواقفهم التي تسببت في نزول الآية، وهكذا تنتقل معاني الآية إلى مؤمنين آخرين لهم نفس المواقف والصفات، وبالمثل، يمكن فهم الآيات التي نزلت عن مشركي مكة بسهولة وصحة أكثر من خلال التعرف على المشركين، لا سيما موقفهم الذي تسبب في نزول هذه الآية، وبطريقة مشابهة يتم التأكد من أن الآية تحمل وتطبق على المشركين، ذوي الصفات المتشابهة وأن يتم التعرف على مراكز الشر المشابهة لهم، كما أن رسالة الآية تنقل إلى الأجيال القادمة من خلال تفعيل القاعدة العامة في أصول التفسير التي تقول لا يمنع كون السبب خاصاً أن يكون الحكم عاماً.

(١٣) راجع آل عمران ٣/٣٣، النساء، ٤/ ١٦٣-١٦٤، الأنعام ٦/ ٨٣-٨٦، الأعراف ٧/ ٦٥، ٧٣، ٨٥، الأنبياء ٢١/ ٨٥، ص ٤٨/٣٨. يرد اسم محمد صراحة في أربعة مواضع في القرآن (آل عمران ٣/ ١٤٤، الأحزاب ٣٣/ ٤٠، ومحمد ٤٧/ ٢، والفتح ٤٨/ ٢٩) واسم أحمد في موضع واحد (الصف ٦١/ ٦).

(١٤) اللقب هو الاسم الذي يطلق على الشخص بخلاف اسمه لمدحه أو قدحه، أما الكنية فهي الاسم الذي يطلق على الشخص بشكل لاحق بكلمات من قبيل أبو أو أم. راجع السيد الشريف الجرجاني، التعريفات (إسطنبول: ١٣٠٠)، ١٨٧، ١٩٣.

(١٥) راجع جلال الدين السيوطي، الإتيان في علوم القرآن (مصر: الناشر مجهول، ١٩٧٨)، ٢/ ١٨٣-١٨٤.

ولنفهم هذه المسألة بشكل أفضل بعد هذه المقدمة، اسمحوالي بأن نحاول شرح الحكمة من ذكر اسم السيدة مريم، بصفتها المرأة الوحيدة التي ورد اسمها في القرآن ولتفسير حكم ذكر اسمها في تفسيراتنا، وكذلك الحكمة من ذكر اسم شخصيتين عاشتا في عهد نزول القرآن.

٢. ذكر اسم السيدة مريم

لقد ذكر الله اسم السيدة مريم في أكثر من موضع في القرآن؛ لأن بني إسرائيل تكلموا بسوء عنها وعن ابنها السيد المسيح الذي ولد دون وجود أب، وقد أراد الله بذكر اسمها كثيرا تبرئة السيدة مريم تمامًا من كل التهم المنسوبة إليها^(١٦)، وهناك الكثير من الحكمة في هذا. بادئ ذي بدء، فإن السيدة مريم ليست امرأة عادية، فعلى الرغم من أنها لم تكن مع / متزوجة من أي رجل، إلا أنها حملت وأنجبت طفلًا وأصبحت أمًا للنبي عيسى لهذا السبب سميت باسم *البتول* لطهارتها الجسدية والروحية وتغانيها في عبادة الله وحفاظها على عفتها وكرامتها^(١٧).

لقد وهبت والدته السيدة مريم ابنتها لله وهي لا تزال في بطنها^(١٨)، وما إن ولدت وضعت تحت رعاية النبي زكريا في المعبد؛ فكانت أمة خاضعة لله بها يليق باسم مريم الذي يعني خادمة الرب، وعرفت كيف تحافظ على نفسها شريفة في مجتمع قذر؛ لتنجح في أن تكون مثالاً للمرأة العفيفة، فاستحققت بهذه السمة الرائعة أن يذكر اسمها في القرآن، بل وتسمى سورة كاملة باسمها، وقد ولدت السيدة مريم ابنها النبي عيسى بقدرة الله بلا أب، فأطلق عليه عيسى بن مريم لإثبات نسبه الصحيح لأمه^(١٩).

وبخلاف نبينا (ص)، لم يذكر في القرآن سوى اسمين من أولئك الذين عاشوا في فترة نزول القرآن، أحدهما المؤمن سيدنا زيد بن حارثة، والآخر هو الكافر أبو لهب، أولاً، دعونا نشرح بإيجاز حكمة ورود اسم أبي لهب.

٣. ورود كنية أبي لهب في القرآن

أشار إليه القرآن بكنيته وليس باسمه؛ لأن لقبه معروف لدى الجميع، أو لأن اسمه عبد العزى (خادم صنم العزى) له معنى قبيح^(٢٠).

جمع أبو لهب كل السلبيات في شخصه، ورغم قرابته للرسول، فهو أول من عارضه ونظم صفوف المشركين، كان عمًا سيئًا ضد الرسول، وصهرًا سيئًا، وجارًا سيئًا، وأسرّة سيئة هو وزوجته، وعدواً شرًا لقضية

(١٦) بدر الدين محمد بن عبد الله الزركشي، *البرهان في علوم القرآن* (بيروت: الناشر مجهول، ١٩٧٢)، ١/ ١٦٣.

(١٧) راجع عمر فاروق هارمان، "مريم"، *الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة في تركيا* (إسطنبول: منشورات الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة في تركيا، ١٩٨٨-١٩٩٨)، ٢٩/ ٢٤١.

(١٨) آل عمران ٣/ ٣٥.

(١٩) راجع علي أكينار، *جغرافيا القرآن* (أنقرة: دار فجر للنشر، ٢٠٠٢)، ٨٧.

(٢٠) الزركشي، *البرهان*، المجلد الأول، ١٦٢؛ أبو الفرج ابن الجوزي، *زاد المسير في علم التفسير* (بيروت: الناشر مجهول، ١٩٨٤)،

٢٥٩/٩. جاء في الآية التي ذكر فيها أبو لهب ما يلي: "تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ" المسد ١/ ١١١.

الرسول، ولقد جمع كل السيئات في شخصه، فوصم بأنه لن يسلم في المستقبل، واستحق زعيم جبهة الشرك أن يذكر في القرآن بصفته بؤرة الشر، وقد أراد الله من خلال ذكر كنيته إعطاء درس دائم لأولئك الذين سيأتون من بعده حتى يوم القيامة.

٤. ذكر اسم سيدنا زيد

في ذكر اسم سيدنا زيد حكم كثيرة بادئ ذي بدء، هذا دليل واضح على أن الواقعة المذكورة حدثت في الحياة حقيقة، وذكر الطلاق في الواقعة، فالأسماء حاسمة في الزواج والطلاق، وسلطة الطلاق في المقام الأول للزوج؛ لذلك ذكر اسم زيد، ومن ناحية أخرى، في حالة الطلاق هذه أزيلت ممارسة مهمة جدًا في الجاهلية وليقدم مكانها حكم ديني جديد؛ لذلك، كانت هناك حاجة إلى شرح ملموس للواقعة، ومن خلال هذه الممارسة ثبت أنه لن يكون الناس ابن حقيقي من خلال التبني، لذلك لن تكون هناك مشكلة بالنسبة للشخص المتبني في الزواج من المرأة التي طلقها من كان يتبناه، وبغض النظر عن السبب والحكمة، فإن ذكر اسم سيدنا زيد نعمة عظيمة لهذا الصحابي.

وقد وهب الله تعالى هذا الشخص درجة كبيرة من النعم بذكر اسمه صراحة في كتابه الكريم، حيث اكتسب اسم سيدنا زيد مكانة كبيرة لوروده في القرآن ليتلى اسمه في الجوامع والصلوات، فلا يُنسى أبدًا، وهو ما سيكون عزاء لزيد الذي فقد شرف كونه ابن النبي محمد بالتبني، وهكذا أصبح اسم زيد يُذكر باستمرار على ألسن المؤمنين بفضل آية القرآن التي تتلى على الدوام، نعم، لقد كتب اسم زيد صفحات شريفة وجليلة ونقية، وما يزال الكتب الكرام في ذكر اسمه عند تلاوة القرآن، وقد منح مثل هذا الشرف فقط للنبي محمد وسيدنا زيد من بين المؤمنين في وقت نزول القرآن، وفي الآية بشرى له أن الله منّ عليه بنعمة والنعمة هنا هي الإيمان، وهذا ما يؤكد إيمانه ودليل على أنه من أهل الجنة، وحقيقة علمه بذلك قبل وفاته كانت نعمة أخرى أنعم الله بها عليه^(٢١).

قبل النبوة، تبني النبي محمد زيد بن حارثة وفقًا للتقاليد العربية بعدما كان قد بيع عبدًا، ولهذا أطلق المشركون على سيدنا زيد لقب "ابن محمد"^(٢٢)، وقد ورد اسمه بوضوح للتشديد على أنه ليس ابن النبي محمد^(٢٣)، إذ أوضح القرآن الأمر على النحو التالي: "مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا"^(٢٤)، يحرم القرآن الزواج من زوجات الأبناء: "...وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ"^(٢٥)، وبإعلان أن النبي محمد ليس له ابن حي، تم التوضيح أن الزواج الذي أمته زيد هو زواج شرعي.

(٢١) أبو عبد الله محمد بن أحمد القرطبي، الجامع لأحكام القرآن (بيروت: دار إحياء التراث العربي، بدون تاريخ)، ١٤ / ١٩٤.

(٢٢) يقول عبد الله بن عمر كنا ننادي زيدًا بزيد بن محمد حتى نزلت الآية الخامسة من سورة الأحزاب. الترمذي، "المنقب" ٣٩.

(٢٣) الزركشي، البرهان، ١ / ١٦٣.

(٢٤) الأحزاب، ٣٣ / ٤٠.

(٢٥) النساء ٤ / ٢٣.

الآية التي ورد فيها اسم سيدنا زيد هي كالتالي: "فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا"^(٢٦).

مثلاً جمع أبو لهب كل السليبات وكان بؤرة للشر، كان سيدنا زيد رمزاً للخير وشخصية نموذجية تجمع كل مواطن الجمال، وقد سردنا بعض صفاته التي لا تتوفر للجميع.

عندما قرأ سيدنا زيد الآية التي ذكر فيها اسمه، لم يستطع كبح دموع الفرح وقال: "وهل ذكر اسمي في القرآن؟"^(٢٧) وذات مرة قال النبي محمد لسيدنا أبي بن كعب "لقد أمرني الله أن أقرأ عليك سورة البينة"، فبكى سيدنا أبي بن كعب من الفرح وهو يقول "لقد ذكر الله اسمي"^(٢٨)، يصف القرطبي فرح سيدنا زيد على النحو التالي: إذا كان أبي قد فرح كثيراً لأن النبي أخبره بها أخبره على الرغم من عدم ذكر اسمه في القرآن، فكيف يمكن لزید، الذي ورد اسمه في القرآن وسيتلى إلى الأبد، ألا يكون سعيداً!^(٢٩)

على الرغم من أن سيدنا زيداً كان عبداً، فقد تزوج من السيدة زينب، التي كانت من عائلة حرة ونبيلة؛ ليبرهن بشخصه على مبدأ المساواة في الإسلام^(٣٠)، وبعد حياة مباركة، أنهى حياته شهيداً في غزوة مؤتة على رأس الجيش الإسلامي بتعيين من سيدنا الرسول، وكما ورد في الآية المذكورة، أصبح شخصية تاريخية بذكر اسمه بالقرآن الكريم بعدما نال مختلف أوجه الإحسان من الله ورسوله.

٥. تحليل الآيات التي نزلت عن سيدنا زيد

لقد كان سيدنا زيد من أوائل المسلمين، وكان دائماً مع الرسول، فكان أول من سمع وتعلم الكثير من آيات القرآن وطبقها بأفضل طريقة، وكمثال على ذلك ذكرنا أعلاه ما تعلق بالموقف الذي أظهره عندما نزلت آية الإنفاق، وكان زيد أول من يرد على بال المرء مع شخصيات أخرى مثل: صهيب وعمار وبلال وخباب وابن أم عبد^(٣١) عندما يتذكر أولئك المذكورين في آية "وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ"^(٣٢).

حتى نزول الآية الخامسة من سورة الأحزاب، كان يُدعى زيد بأنه ابن محمد، وبهذه الآية بدأ يُدعى بابن حارثة إشارة إلى والده حارثة^(٣٣)، الآية المذكورة هي: اَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ فَإِنْ لَّمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ

(٢٦) الأحزاب، ٣٣/٣٧.

(٢٧) راجع. القرطبي، الجامع، ١٤/١٩٣ - ١٩٤.

(٢٨) البخاري، «التفسير»، السورة ٩٨.

(٢٩) راجع. القرطبي، الجامع، ١٤/١٩٤.

(٣٠) كما يقول القرطبي إن هذه الآية دليل على أن التكافؤ بين الزوجين في الزواج لن يتحدد بالنسب، وإنما بالأحكام الدينية. راجع.

القرطبي، الجامع، ١٤/١٨٧.

(٣١) الطبري، جامع البيان، ٧/٢٠٠ - ٢٠٣.

(٣٢) الأنعام ٦/٥٢.

(٣٣) الطبري، جامع البيان، ٢١/١١٩؛ ابن كثير، تفسير القرآن العظيم؛ ٣/٤٦٥-٤٦٧؛ البخاري، «التفسير»، سورة ٣٣.

فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۖ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا^(٣٤).

كان سيدنا زيد أحد المؤمنين الذين تم مدحهم في الآيات^(٣٥) بعدما قال: *إن هذا افتراء عظيم عن الافتراء المنسوب إلى السيدة عائشة، والآيات المذكورة هي كما يلي: كَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ^(٣٦) وكَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ^(٣٧)* وقد أظهر المؤمنون الممدوحون في الآية هذا الموقف الإيجابي قبل نزول الآية، ثم نزلت آيات عنهم؛ ليصبحوا قدوة للمؤمنين في تلك الفترة والفترات التالية. يظهر تلقي سيدنا زيد لهذا المديح قوة البنية التحتية التي اكتسبها من النبي محمد والقرآن حتى ذلك اليوم، لأن أولئك الذين ليس لديهم مثل هذه البنية التحتية لا يمكنهم الحفاظ على موقفهم الثابت والصلب في مواجهة الأحداث التي يواجهونها، وخاصة في أوقات الأزمات مثل: حادثة الإفك.

بالإضافة إلى تحذيراته وتوجيهاته الشفهية، كان سيدنا الرسول يتخذ خطوات عملية مهمة جداً من أجل إزالة التمييز الطبقي الاجتماعي الذي كان لا يزال موجوداً في المجتمع باعتباره تقليداً جاهلياً، وفي تلك الأثناء آخى بين المؤمنين، مرة في مكة قبل الهجرة والأخرى في المدينة بعد الهجرة، وربط المؤمنين ببعضهم بعضاً، في الواقع دعوة القرآن العالمية كانت واضحة من خلال آية *إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ^(٣٨)*، لكن الرسول نفذ هذا الأمر بنفسه، وبالمؤاخاة أصبح من هم عبید وسادة إخوة وأخوات، وأصبحوا أقرب إلى بعضهم بعضاً مع هذه الأخوة، وصاروا ينصرون بعضهم بعضاً أكثر. ولقد كانت إحدى أوامر الرسول في هذا الشأن أن يعلن زيداً، وهو الذي كان عبداً، أخاً لعمه حمزة بن عبد المطلب، ومثال آخر لهذا الأمر في تزويج زيد بابنة عمته زينب، وقد عرض النبي هذه الفكرة على زينب التي لم ترغب في البداية قبول هذا العرض بعدما قالت إن زيداً ليس مناسباً لها، لكن نزلت آية تقول *"وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ وَصَلَ بِالصَّالَاتِ طَيِّبَاتٍ"^(٣٩)* لتقبل زينب هذا الزواج بعدما أذعنت وقالت إنها لن تعصى رسول الله^(٤٠)، وقد أدت هذه الآية إلى تحقق زواج زيد وزينب، وقد دام الزواج عامين وانتهى بالطلاق. عندما أخبر زيد النبي أنه سيطلق زوجته، أوصاه بالإبقاء عليها، في الواقع، كان زواج سيدنا زيد بالسيدة زينب رمزاً لممارسة ثورية في المجتمع، كما أصبح طلاقهما أيضاً رمزاً لإزالة ممارسة مهمة جداً.

(٣٤) الأحزاب، ٣٣/٥.

(٣٥) قال سعيد بن المسيب إن الذين قالوا من الصحابة عندما سمعوا هذا الافتراء *"سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ"* هما زيد حارثة وأبو أيوب الأنصاري. وفي رواية أخرى أن سعد بن معاذ كان ممن قالوا ذلك. راجع السيوطي، درر المنثور، ٣/٦٦٢.

(٣٦) النور ٢٤/١٢.

(٣٧) النور ٢٤/١٦.

(٣٨) الحجرات ٤٩/١٠.

(٣٩) الأحزاب، ٣٣/٣٦.

(٤٠) الطبري، جامع البيان، ١٢/١١؛ أبو الفداء ابن كثير، تفسير القرآن العظيم (بروت: الناشر مجهول، ١٩٨٢)، ٣/٤٨٩.

نزلت الآيات التالية حول هذا الموضوع:

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتُخْفِي النَّاسَ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَخْفَاهُ ۚ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا
مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ ۖ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۖ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا^(٤١).

أما نعمة الله تعالى على زيد في الآية هي أن يكون قريباً من شخص كالنبي محمد (صلى الله عليه وسلم)، ليكون من أول من كرم بالإسلام ويتعلم الإسلام ويعيشه من مصدره الأول، وأن يكون اسمه هو الاسم الوحيد من أسماء الصحابة المذكور في القرآن^(٤٢).

ولعل النعمة التي أنعم بها الرسول صلى الله عليه وسلم على سيدنا زيد تتمثل في إحسانه إليه لدرجة جعلته يفضل على أهله وتبنيه له بعد عتقه قبل تحريم التبني، والأهم من ذلك أنه كان يعامله كابنه الذي من صلبه لدرجة أنه كان يحبه^(٤٣) حتى زوجه امرأة حرة ونبيلة، كما منحه مهام حمل الرسائل والقيادة والوكالة، بل وأخى بينه في مكة وبين عمه سيدنا حمزة وزوجه بدرّة ابنة عمه أبي لهب؛ ليقربه منه أكثر، وكان يعامله معاملة حسنة ويشني عليه بكلمات عذبة، ويعتبر طلب النبي محمد الاستغفار له بعد استشهاده في غزوة مؤتة آخر شهادة حسنة من النبي في حقه^(٤٤).

أما عبارة "وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتُخْفِي النَّاسَ" التي وردت في الآية فقد أوردت بعض المصادر بشأنها بعض التفسيرات التي لربما تثير التساؤلات في الأذهان، وتشير هذه التفسيرات إلى أن النبي عليه الصلاة والسلام عندما ذهب إلى بيت سيدنا زيد ورأى زوجته السيدة زينب بحالها في البيت، أعجب كثيراً بجملها، لكنه أخفى في نفسه رغبته بقوله "ماذا لو طلقها زيد وتزوجتها"^(٤٥)... غير أن الله يقول في الآية إنه سيخبر بها أخفاه النبي، ألا وهو ما جاء في الآيات التالية بشأن أنه سيتزوج بزینب بعد طلاقها، فلم يخبر ربنا سبحانه وتعالى بشيء بخلاف ذلك، في واقع الأمر، أوضح العديد من المفسرين أن ما أخفاه النبي هو أن الله أخبره بأن زواج زيد

(٤١) الأحزاب، ٣٣ / ٣٧-٣٨.

(٤٢) راجع الطبري، جامع البيان، ١٢ / ١٢-١٤؛ فخر الدين الرازي، التفسير الكبير (طهران: دار الكتب العلمية، بدون تاريخ)، ٢٥ / ٢١٢؛ القرطبي، الجامع، ١٤ / ١٨٨.

(٤٣) عاصم كوكسال، تاريخ الإسلام، ١٢ / ١٤-١٥.

(٤٤) راجع أبو الحسن علي بن أبي الكريم محمد بن محمد ابن الأثير، الكامل في التاريخ، (بيروت: الناشر مجهول، ١٩٨٧)، ٢ / ١١٥.

(٤٥) راجع محمد بن جرير الطبري، تاريخ الأمم والملوك، ترجمه للتركية: ذاكر قادري أويجان وأحمد تميز (إسطنبول: الناشر مجهول، ١٩٩٢)، ٥ / ٤٦١-٤٦٦؛ الطبري، جامع البيان، ٢٢ / ١٢-١٣؛ علي بن محمد الماوردي، النكت والعيون (بيروت: بدون تاريخ)، ٤ / ٤٠٦؛ ابن الجوزي، زاد المسير، ٦ / ٣٨٧؛ جار الله محمود بن عمر الزمخشري، الكشاف عن حقائق التنزيل (بيروت: بدون تاريخ)، ٣ / ٥٢٤.

وزينب لن ينجح، وأن زيداً سيطلق زينب، وأنه، أي النبي، سيتزوج زينب^(٤٦)، كما ذكر علي بن الحسين زين العابدين أن ما أخفاه النبي هو معرفته أن زينباً ستصبح زوجته بعد طلاقها، وبناء عليه فقد نبهه الله تعالى في القرآن كالتالي: *وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ*^(٤٧) ومع أن الله تعالى أعلن أن زواج زيد وزينب لن ينجح وأن زينباً ستتزوج النبي بعد طلاقها، إلا أن سيدنا الرسول نصح زيداً بأن يمسك زوجته وأن يتق الله، وهو ما يعدُّ تذكيراً واجباً كدعوته الكفار للإيمان في حين أن الله يعلم أنهم لن يؤمنوا، وذلك ليكون ذلك حجة عليهم، وهكذا سيطلق زيد زينباً لعدم توافقهما من دون أن يعلم أن سيدنا الرسول سيتزوجها بعد طلاقها، ولقد أدى الرسول ما عليه من واجب النصيحة لإنقاذ هذا البيت الذي كان هو نفسه سبباً في بنائه^(٤٨).

وقد أثبت علماؤنا بالدليل القاطع عدم صحة الرواية التي تقول إن النبي رأى زينباً بعد زواجها من زيد فتأثر بجملها^(٤٩)، وقد تسبب هذا الزواج في انتشار الشائعات بين اليهود والمشركون والمنافقين^(٥٠) في المدينة المنورة

(٤٦) راجع الطبري، جامع البيان، ١٣/٢٢؛ الماوردي، العيون ٤/٤٠٦؛ ابن العربي، أحكام القرآن (بيروت: الناشر مجهول، ١٩٦٧) ٣ / ١٥٤٣-١٥٤٤؛ ابن الجوزي، زاد المسير، ٦/٣٨٧؛ ابن كثير، تفسير القرآن العظيم، ٣ / ٤٩٠-٤٩٤؛ المودودي، تفهيم القرآن، ٤ / ٤٢٤-٤٢٥.

(٤٧) ابن كثير، تفسير القرآن العظيم (٣/٤٩١)؛ يفضل القرطبي هذا الرأي ويقول ما يلي: *وقد قال علماؤنا إن هذا القول أفضل تفسير في تفسير هذه الآية، وهذا قول المفسرين من أهل التحقيق والخبراء من الفقهاء. والادعاءات المخالفة تنسب إلى أشخاص غافلين يجهلون عصمة الرسول بتطاولهم عن طريق تصويره وكأنه شخص عادي. والواقع أن عدم مطالبة الله لنبيه بالتوبة والاستغفار عن الخطأ دليل واضح على ذلك.* راجع القرطبي، الجامع، ١٤ / ١٩٠-١٩١. عاصم كوكسال، تاريخ الإسلام، ١٢/٣٣.

(٤٨) ابن العربي، أحكام القرآن ٣/١٥٤٤.

(٤٩) عائشة عبد الرحمن بنت الشاطئ، أم الرسول وزوجاته، ١٥٢-١٥٨؛ محسن دمرجي، شروحات مختلفة من تفسير القرآن (إسطنبول: دار نشر وقف كلية الإلهيات جامعة مرمرة، ٢٠١٧)، ٢ / ٥٨٣-٥٨٦؛ يقول أبو بكر بن العربي إن هذه الروايات باطلة، ذلك أن النبي عليه الصلاة والسلام يعرف ابنة عمته منذ زمن بعيد وأنه رآها كثيراً قبل نزول آية الحجاب، فهو لم يفكر في الزواج بها وهي بكر وقد كان قادراً على ذلك، بل إنه زوجها لزيد، فلا يمكن لنبي معصوم أن يعرض فكرة غريبة كتلك على قلبه النقي الطاهر. راجع ابن العربي، أحكام القرآن، ٣ / ١٥٤١-١٥٤٣. ويذكر أبو حيان أن بعض المفسرين أدرجوا بعض الروايات التي من شأنها الإضرار بكرامة الرسول، لذلك لم يذكر هذه الروايات في تفسيره. راجع محمد بن يوسف أبي حيان، البحر المحيط (بيروت: دار الفكر، ١٩٩٢)، ٧ / ٢٣٤. ويقول ابن كثير إنه لم يورد في تفسيره بعض الروايات في هذا الشأن لأنها كانت غير صحيحة وملية بالغربة. راجع تفسير القرآن العظيم، ٣ / ٤٩١. للحصول على ملاحظات مفصلة حول هذا الموضوع، راجع محمد طاهر ابن عاشور، التحرير والتنوير (تونس: ١٩٩٧)، ١١ / ٢٩-٣٨. يقول المالبي ما يلي عن هذه القصة: *هذه القصة، التي يريد بعض الكتاب المسيحيين استخدامها كأداة للنميمة، ليست حدثاً حقيقياً من منظور علم الحديث، أولاً من حيث الرواية، فإنها لا ترد في كتب الأحاديث الصحيحة بسندها وبطريقة سليمة، كما أنه من غير المعقول من ناحية الدراية، أي من ناحية معنى الحديث، أن يكون الرسول قد لاحظ جمال زينب للمرة الأولى في هذا الموقف، لأن زينب كانت من الأقارب المقربين من سيدنا الرسول، وهي امرأة رآها وعرفها منذ طفولتها وعرف جمال جسدها عن كثب قبل أن تنزل آيات الحجاب، لذلك إنها حكاية تكذب نفسها بنفسها عندما يقول أحدهم إنه رآها للمرة الأولى وأعجب بها في ذلك الموقف، والواقع أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - عرف زينباً مسبقاً، لذلك زوجها لزيد الذي كان يحبها كأبنائه، راجع محمد حمدي المالبي يازير، دين الحق، لغة القرآن، إسطنبول: دار أسر للنشر، بدون تاريخ، ٦ / ٣٩٠١.*

(٥٠) إن ورود كلمة "ناس" في الآية يدل على أن المقصود بهذا التعبير هم المنافقون الذين يثرون على المرأة التي طلقها بنوها

في ذلك اليوم، وبعد ذلك نقل المستشرقون^(٥١) هذه القضية إلى لغاتهم من خلال فرضيات تخمينية غير صحيحة^(٥٢)، وفي الواقع فإن تناول الآيات القرآنية موضوع الزواج كان يهدف إلى إزالة الشكوك التي قد تراود قلوب المؤمنين حول هذه القضية بدلاً من الرد على أعداء الإسلام، ويشرح حميد الله على النحو التالي ما جاء في رواية أن الرسول قال عندما رأى زينباً في زيتها المنزلي "سبحانك يا مقلب القلوب": لقد احتار النبي في كيف لم يتوافق زيد مع زوجة جميلة ونبيلة كزينب بعدما كان متزوجاً وسعيداً مع أم أيمن التي كانت امرأة ذات بشرة سمراء، ليعترف بينه وبين نفسه أن تبدل القلوب إنما هو أمر من الله^(٥٣)...

إن ما يقوله القرآن في هذا الموضوع واضح وصريح، والمعقول أن ما يخفيه الرسول صلى الله عليه وسلم هو ما تلقاه من الله تعالى من معلومات بأنه سيتزوجها بعد الطلاق، فالأنبياء أشخاص ظاهرهم كباطنهم، لم يكن هناك حاجة لنبي يفكر في الزواج أن يقول لمن قال إنه سيطلق زوجته «أمسك عليك زوجك واتق الله»^(٥٤)، إن هذا الافتراء لا يليق حتى بإنسان عادي، لذلك لا يمكن إسناد هذه التهمة للنبي عليه الصلاة والسلام المعصوم الذي كان يشتهر بعفته حتى قبل نبوته.

ولأن النبي كان يخشى فكرة أن المرء لا يمكن أن يتزوج المرأة التي طلقها ابن بالتبني الذي كان منتشرًا في المجتمع آنذاك، فقد تردد في التصريح بذلك في البداية ولم يصرح به بشكل مباشر، وإلا فإنه كان يعرف زينباً وجمالها منذ البداية لأنها كانت ابنة عمته، فهو الذي أقنعها بالزواج من زيد وزوجها إياه، ولعلكم تلاحظون أنه زوج زيداً وزينباً بمحض إرادته، ولكن بعد طلاقها كان زواجه من زينب بأمر مباشر من الله تعالى^(٥٥)، فإذا كان يريد الزواج بزينب من البداية؛ لكان تزوجها قبل أن يزوجه لزيد، وحينها لن يستغرب أحد الأمر، غير أنه كان يريد أن يحدث ثورة مهمة داخل المجتمع بإرادة الله، وذلك من خلال أقرب الأقربين له، كما أوضح ذلك في خطبة الوداع، فإن تطبيق الأحكام الإلهية في بادئ الأمر بدأ من عشيرته الأقربين^(٥٦).

وتزوجت أبوها، راجع بن عاشور، التحرير والتنوير، ٣٣/١١.

(٥١) على سبيل المثال، راجع عاصم كوكسال، تاريخ الإسلام، ١٢ / ٢٨-٣٤ للاطلاع على تصريحات وانتقادات المؤرخ الإيطالي كابتاني الذي اختلقها من عالمه الخيالي بدعم من الروايات التي لا أساس لها من الصحة.

(٥٢) وقد ألف فولتير مسرحية تتناول هذه الافتراءات، وقد حظي بالثناء على هذه المسرحية رغم أن البابا لعنه بسببها. راجع محسن دمرجي، شروحات مختلفة من تفسير القرآن، ٢ / ٥٨٥.

(٥٣) محمد حميد الله، نبي الإسلام، ٢ / ٧٣٥-٧٣٦.

(٥٤) هذا إضافة إلى أن عبد الله بن أبي السرح، الذي كان من القليلين الذين أمر الرسول بقتلهم عند فتح مكة، عندما جاء إلى النبي بعدما منحه أخوه سيدنا عثمان الأمان قال سيدنا عمر الذي كان جالساً "لو أومأت إليّ بعينك يا رسول الله لقتلتك"، وحينها رد عليه الرسول: لا يتحدث الرسول بالإشارة، فظاهرهم كباطنهم. الزمخشري، الكشاف، ٣ / ٥٢٤.

(٥٥) بل إن السيدة زينب كانت تفتخر أمام زوجات النبي الأخريات بقولها «لقد عقد نكاحي على الأرض، أما نكاحي فقد عقد في السماء من لدن الله». راجع الطبري، جامع البيان، ١٣ / ٢٢.

(٥٦) ولعلنا نذكر عبارتين من خطبة الوداع لتكونا مثالا على ذلك: إن أول ربا أضعه ربانا ربا عباس بن عبد المطلب... وإن أول دم أضع من دمائنا دم ابن ربيعة بن الحارث راجع محمد حميد الله، نبي الإسلام، ١ / ٢٩٨.

يقول الرازي إن ما ورد في الآية "فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجٍ أَدْعَيْنَهُمْ" إنما جاء ليكون مثلاً لتطبيق حكم ديني ولا تلبية لرغبة النبي عليه الصلاة والسلام القلبية، ذلك أن الأحكام الدينية تصبح أكثر تقبلاً وفهماً عندما يطبقها الأنبياء^(٥٧)، ويقول المودودي، إن كلمة "زَوَّجْنَاكَهَا" إنما تشير إلى أن هذا الزواج جاء نتيجة أمر الله وليس تلبية لرغبة شخصية للنبي عليه الصلاة والسلام والسيدة زينب، ثم يستنتج ما يلي: تدل هذه الكلمات على أن الله أجرى بواسطة نبيه إصلاحاً اجتماعياً يصعب على الناس قبوله بطريقة أخرى بواسطة نبيه، ولم تكن هناك طريقة أخرى لوضع حد للتقاليد والعادات الخاطئة في الممارسة فيما يتعلق بعلاقات التبني في شبه الجزيرة العربية آنذاك، فلم يكن هناك أحد غير رسول الله صلى الله عليه وسلم يستطيع أن يتخذ إجراء لإلغاء هذه العادات؛ لذلك، أراد الله هذا الزواج ليس فقط لإضافة زوجة أخرى إلى بيت النبي، ولكن أيضاً لتحقيق إصلاح اجتماعي مهم^(٥٨)، وبزواج الرسول عليه الصلاة والسلام من زينب تم الرد على المفهوم الذي كان يستغرب أن يتزوج رجل نبيل بامرأة كانت متزوجة من عبد، لقد تزوج النبي نفسه من هذه المطلقة، وأعلن مرة أخرى أن الناس متساوون أمام الله كأسنان المشط^(٥٩).

النتيجة

كان من خاطبهم القرآن في فجر الإسلام موضوعاً لآيات عديدة، ومع ذلك، فإن أساءهم لم تذكر صراحة في هذه الآيات التي تتحدث عنهم، إلا أن الاستثناء الوحيد لهذا هو سيدنا زيد؛ إن ذكر اسم سيدنا زيد من بين الصحابة والمؤمنين وقت نزول القرآن أمر لافت ومليء بالرسائل.

وقد كان زيد قد دخل في خدمة الرسول محمد صلى الله عليه وسلم في سن مبكرة وتعرف عليه عن كثب من خلال وجوده معه حتى نهاية حياته، كما شهد العديد من اللحظات الخاصة به، وتلقى منه الكثير من الهدايا والثناء المادي والروحي، وفي النهاية صار شهيداً حينما كان قائداً أعلى للجيش باختيار النبي نفسه.

لقد فضل البقاء مع الرسول على العودة مع أهله الذين جاؤوا لإنقاذه، وكان من أوائل المؤمنين، كما كان في رحلة الطائف مع الرسول، وعُين قائداً للعديد من السرايا التي أرسلها، وناب عن الرسول عندما لم يكن في المدينة المنورة، وغير ذلك من الأمور التي أكسبته لقب "حِبِّ الرسول".

كما كان زواج سيدنا زيد بامرأة نبيلة من أقارب الرسول، ثم طلاقه لها، ثم زواج الرسول بها سبباً في ثورة مهمة في تاريخ الإسلام، وبهذا الزواج الذي تم بواسطة الرسول أكد الله مرة أخرى أن التفوق الحقيقي لديه ليس بالأنساب بل بالتقوى، وبعد طلاق زينب من زيد وزواج النبي بها برهن بشكل عملي صحة حكم جواز زواج آباء الأعداء بالتبني بزواجهن إذا قضوا منهن وطراً، كما كان سيدنا زيد كذلك هو المثال الأول للحكم القرآني الذي يحرم التبني.

وبخلاف هذين الاستثناءين، لم يركز معظم المفسرين على أن اسم زيد هو اسم الصحابي الوحيد الوارد في القرآن رغم أنهم استفاضوا في تفسير زواجه وطلاقه من السيدة زينب، هذا في حين أن المفسرين استفاضوا

(٥٧) فخر الدين الرازي، التفسير الكبير، ٢٥/٢١٢.

(٥٨) راجع المودودي، تفهيم القرآن، ٤/٤٢٥.

(٥٩) حقي دورسون يلدز، تاريخ الإسلام العظيم من البداية حتى اليوم (إسطنبول: ١٩٨٦)، ١/٣٢٨-٣٢٩.

كثيراً في شرح حكمة ذكر اسم السيدة مريم في القرآن. وسيظل اسم سيدنا زيد يقرأ على الدوام في القرآن في الصلوات وغيرها بصفته شخصية نموذجية في العديد من المجالات؛ لما كان له من دور حاسم في تطبيق حكم ديني، وذكر اسمه في القرآن الكريم.

المصادر:

- أحمد بن حنبل، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني، المسند، إسطنبول: الناشر مجهول، ١٩٨١.
- عائشة عبد الرحمن بنت الشاطئ، أم الرسول وزوجاته قونية: ١٩٨٧.
- علي أكبينار، جغرافيا القرآن، أنقرة: دار فجر للنشر، ٢٠٠٢.
- أبو عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري (٢٥٦/ ٨٧٠)، الجامع الصحيح، إسطنبول: الأميرة، ١٣٥٣.
- السيد الشريف الجرجاني، التعريفات، إسطنبول: ١٣٠٠.
- محسن داميرجي، شروحات مختلفة من تفسير القرآن، إسطنبول: دار نشر وقف كلية الإلهيات جامعة مرمرة، ٢٠١٧.
- حقي دورسون يلدز، تاريخ الإسلام العظيم من البداية حتى اليوم، إسطنبول: ١٩٨٦.
- محمد بن يوسف أبو حيان، البحر المحيط بروت: دار الفكر، ١٩٩٢.
- محمد حمدي إلمالي يازير، دين الحق، لغة القرآن، إسطنبول: دار أسر للنشر، بدون تاريخ.
- بنيامين أرو، «زيد بن حارثة»، الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي، إسطنبول: منشورات وفق الديانة التركي، ١٩٩٨-١٩٨٨.
- فخر الدين الرازي، التفسير الكبير، طهران: درة الكتب العلمية، بدون تاريخ.
- عمر فاروق هارمان، "مريم"، ٢٩/ ٢٤١، الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة في تركيا إسطنبول: منشورات الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة في تركيا، ١٩٩٨-١٩٨٨.
- محمد طاهر بن عاشور، التحرير والتنوير تونس: ١٩٩٧.
- أبو الحسن علي بن أبي الكرم محمد بن محمد بن الأثير، الكامل في التاريخ بيروت: الناشر مجهول، ١٩٨٧.
- أبو الفداء ابن كثير تفسير القرآن العظيم، بيروت: الناشر مجهول، ١٩٨٢.
- ابن العربي، أحكام القرآن، بيروت: الناشر مجهول، ١٩٦٧.
- أبو الفرج ابن الجوزي زاد المسير في علم التفسير بيروت: الناشر مجهول، ١٩٨٤.
- مصطفى كيليتش زيد بن حارثة إسطنبول: دار سير للنشر، ٢٠١٦.
- عاصم كوكسال، تاريخ الإسلام، إسطنبول: دار شامل للنشر، عام ١٩٨٧.
- أبو عبد الله محمد بن أحمد القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، بيروت: دار إحياء التراث العربي، بدون تاريخ.
- علي بن محمد الماوردي، النكت والعيون بيروت: بدون تاريخ.
- أبو الأعلاء المودودي تفهيم القرآن إسطنبول: دار إنسان للنشر، ١٩٩٦.
- محمد حميد الله، نبي الإسلام، إسطنبول: الناشر مجهول، ١٩٨٠.
- مسلم بن الحجاج، الجامع الصحيح، مصر: الناشر مجهول، ١٩٥٥.
- جلال الدين السيوطي، الإتيقان في علوم القرآن، مصر: الناشر مجهول، ١٩٧٨.
- جلال الدين السيوطي، الدر المنثور في تفسير المأثور، بيروت: الناشر مجهول، ١٩٨٣.
- قاسم شولول، التسلسل الزمني لعهد النبي، إسطنبول: دار إنسان للنشر، ٢٠٠٣.
- محمد بن جرير الطبري، تاريخ الأمم والملوك، ترجمه للتركية: ذاكر قادري أويجان وأحمد تميز، إسطنبول: الناشر مجهول، ١٩٩٢.
- محمد بن جرير الطبري، جامع البيان عن تأويل القرآن، بيروت: دار الفكر، ١٩٨٨.
- أبو عيسى بن عيسى الترمذي السنن مصر: الناشر مجهول، ١٩٧٥.
- جار الله محمود بن عمر الزمخشري، الكشاف عن حقائق التنزيل، بيروت: بدون تاريخ.
- بدر الدين محمد بن عبد الله الزركشي، البرهان في علوم القرآن، بيروت: الناشر مجهول، ١٩٧٢.